

**Welbevinden bij Tieners in Relatie met Ernst en Aard van Visuele Beperking,
Opvoedingsbeleving Autonomie Stimuleren en Toekomstverwachtingen van Ouders**

Laura de Hoogh

Studentnummer: 2681257

Begeleider: dr. S. Kef

Tweede beoordelaar: dr. M. M. Pool

Master-these Orthopedagogiek

15 augustus 2021

Vrije Universiteit Amsterdam

Faculteit der Gedrags- en Bewegingswetenschappen

Afdeling Pedagogische- en Onderwijswetenschappen

Samenvatting

Voor mensen met een visuele beperking zijn er op veel gebieden individuele verschillen te vinden. Afhankelijk van de kenmerken van de visuele beperking blijven sommige mensen langer afhankelijk en kunnen verwachtingen die anderen mensen hebben wat laag blijven. Er zijn verschillende factoren die een verband hebben met een gevoel van welbevinden. Welbevinden draagt in het algemeen bij aan gezondheid en eigenwaarde. Huidig these-onderzoek heeft zich gericht op het welbevinden van tieners met een visuele beperking in relatie tot persoonlijke factoren, zoals de ernst en aard van de visuele beperking evenals externe/sociale factoren, als de beleefde opvoeding autonomie stimuleren en de toekomstverwachtingen van ouders. In dit onderzoek zijn gegevens geanalyseerd verkregen door middel van semigestructureerde interviews met 11 tieners met een visuele beperking en interviews met hun ouder(s). Om een onderzoek van waarde af te leveren zijn daarbij gegevens van 95 jongeren met een visuele beperking en hun ouders, verkregen uit eerder onderzoek (2005-2006), meegenomen. Er is een lage betrouwbaarheid gevonden voor de variabelen autonomie stimuleren en toekomstverwachtingen. Er zal voorzichtig met de resultaten omgaan worden. Resultaten uit de analyses laten een trend zien waarbij een gevoel van welbevinden sterker is voor tieners met een stabiele visuele beperking dan met een progressieve visuele beperking. Daarbij is een significant resultaat gevonden dat meer positieve toekomstverwachtingen van ouders samenhangen met een hogere mate van welbevinden bij tieners met een visuele beperking. Tot slot laten de resultaten een trend zien dat de aard van de visuele beperking samen met de beleefde autonomie stimulatie in de opvoeding het welbevinden het sterkst lijken te verklaren. Het onderzoek levert voor het pedagogische werkveld relevante en praktische kennis op door zicht te geven op factoren die samenhangen met het welbevinden van tieners en jongeren met een visuele beperking. Deze informatie draagt bij aan de implementatie van vroegtijdig interventieprogramma's met oog op het welbevinden van de tieners en jongeren. Verder onderzoek naar sterker bewijs voor deze resultaten is gewenst.

SAMENHANG WELBEVINDEN, ERNST EN AARD VISUELE BEPERKING,
AUTONOMIE EN TOEKOMSTVERWACHTINGEN

3

Sleutelwoorden: welbevinden, visuele beperking, prognose, opvoedingsbeleving,
toekomstverwachtingen

Abstract

Young people with visual impairments experience difficulties on multiple levels in their personal lives. Many differences have been found depending on the type and nature of the visual impairment. For example, a child with a more severe visual impairment can become more dependent on its parent and the expectations that other people have can be limited. These difficulties may have a negative impact on the psychological functioning of the child such as a sense of wellbeing. The goal of the current thesis was to investigate the relationship between the wellbeing of teenagers with visual impairment and a couple personal and external factors. This study analysed the data received from a number of semi-structured interviews conducted with 11 teenagers with visual impairment and interviews with their parent(s). To deliver a study of value, the data from 95 young adults, obtained from previous research (2005-2006), was included as well. A low reliability has been found for the variables parenting experience of the autonomy stimulation and future expectations. The results will be carefully interpreted. Results from the analyses shows a trend where teenagers with a more stable visual impairment experience a sense of wellbeing at a higher level than teenagers with a more progressive visual impairment. In addition, a significant result found shows that more positive future expectations from the parents are coherent with a higher sense of wellbeing in the teenager. Finally, results show that the nature of the visual impairment along with the parenting experience of the autonomy stimulation seems to provide an explanation for a stronger sense of wellbeing in the teenager. The research therefore provides the academic field with relevant and practical knowledge on factors correlating with a sense of wellbeing of teenagers and young people with visual impairment. This information is of relevance as it can contribute to the implementation of early intervention programs that protect the wellbeing of teenagers and young people. Further research for stronger evidence considering these results is desired.

Keywords: wellbeing, visual impairment, prognosis, autonomy support, future expectations

Welbevinden bij Tieners in Relatie met Ernst en Aard van Visuele Beperking, Beleefde

Opvoeding Autonomie Stimuleren en Toekomstverwachtingen van Ouders

Het hebben van een visuele beperking heeft een impact op verschillende domeinen in het leven van een persoon (Van Den Broek, Van Eijden, Overbeek, Kef, Sterkenburg & Schuengel, 2017; Gringhuis, Moonen & van Woudenberg, 1996). Bij kinderen zijn er individuele verschillen te vinden in het tempo waarin een kind zich ontwikkelt. Er zijn verschillende factoren die van invloed kunnen zijn op het tempo van ontwikkeling. Zo heeft slechthoortheid zowel een direct als indirect effect op de ontwikkeling. De beperkingen die slechthoortheid met zich meebrengt zijn afhankelijk van de ernst en de aard van de visuele beperking (Gringhuis et al., 1996). Gringhuis en collega's (2010) stellen dat kinderen met een visuele beperking een zeer heterogene groep vormen, doordat er veel verschillen te vinden zijn op individueel niveau.

Op het gebied van sociale participatie liggen eveneens uitdagingen voor mensen met een visuele beperking. Wanneer mensen met een visuele beperking gehinderd worden in hun mogelijkheden om sociaal te participeren heeft dit een negatief effect op een gevoel van welbevinden (Guerette & Smedema, 2011; Heppe, Kef, de Moor & Schuengel, 2020; Heppe, Kef & Schuengel, 2015). Tieners met een visuele beperking hebben, volgens Gold, Shaw en Wolffe (2010), gemiddeld minder vrienden en kleinere sociale netwerken en spenderen daardoor meer tijd alleen. In vergelijking met goedziende leeftijdsgenoten ervaren tieners met een visuele beperking daarbij minder steun van hun ouders. Tevredenheid over het gevoel van sociale support en de grootte van het netwerk hebben in het onderzoek van Kef, Hox en Habekothé (2000) een positief effect op het welbevinden van de tieners met een visuele beperking. Zij vinden in hetzelfde onderzoek dat adolescenten met een visuele beperking over het algemeen gelukkig zijn, maar dat sommige zich ongelukkig en eenzaam voelen. Er zijn dus eveneens individuele verschillen te vinden op het gebied van welbevinden onder mensen met een visuele beperking.

Onder subjectief welbevinden wordt verstaan dat mensen een persoonlijke en emotionele evaluatie over de tevredenheid van hun leven geven (Diener, Sapyta & Suh, 1998). Deze evaluatie is een beoordeling van de kwaliteit en de goedheid van het leven (Steptoe, Deaton & Stone, 2015). Een gevoel van welbevinden onder jongeren zorgt ervoor dat iemand lekker in zijn/haar vel zit en hierdoor beter zal presteren. Pavot en Diener (2009) vinden in een onderzoek naar een vragenlijst over tevredenheid met het leven dat een gevoel van welbevinden bijdraagt aan eigenwaarde, gezondheid en optimisme.

In het onderzoek van Tadić, Hundt, Keeley en Rahi (2015) voelt een deel van kinderen rond de 13 jaar met een visuele beperking dat hun ouders té beschermend zijn. Dit heeft negatieve gevolgen voor een gevoel van autonomie en sociale participatie. De participanten geven als voorbeeld dat hun ouders hen minder vrijlaten wat betreft reizen, shoppen of omgaan met geld. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat er bij ouders onzekerheid heerst wat betreft het inschatten van de gevolgen van een visuele beperking in het dagelijks leven. Hierdoor kunnen ouders hun kind onder- of overschatten. Door onderschatting van de mogelijkheden bestaat er een kans op overbescherming (Gringhuis et al., 1996). De mate waarin ouders hun kind eigen beslissingen laten maken wordt beperkt en kinderen worden afhankelijker. Dit vormt risico voor het ontwikkelen van een gevoel van autonomie en daarmee een risico voor een gevoel van welbevinden. Immers vinden Ryan en Deci (2000) in hun literatuurreview dat autonomiebeleving bijdraagt aan het welbevinden.

Het eerste moment dat ouders te horen krijgen dat hun kind een beperking heeft, wordt in meerdere onderzoeken vergeleken met schok en rouwverwerking (Heiman, 2002; Marvin & Pianta, 1996). Verwachtingen die ouders in de eerste instantie hadden over de toekomst van hun kind, worden onderuitgehaald (Gringhuis et al., 1996). Een gezin moet zich op dat moment aanpassen aan de nieuwe situatie. Hiervoor zijn een ander soort opvoedingsvaardigheden en toekomstverwachtingen nodig (Gringhuis et al., 1996; Rainey, Elsman, van Nispen, van Leeuwen & van Rens, 2016).

Huidig these-onderzoek is onderdeel van een overkoepelend, longitudinaal cohortonderzoek van Veldhorst (2019). In dat onderzoek (*Prospective Longitudinal Cohort*

Study Children with Vision Impairments – PLoCC-VI) worden baby's en tieners met een visuele beperking twee jaar lang gevolgd in hun (psycho)sociale ontwikkeling. Voor huidig these-onderzoek wordt gebruik gemaakt van de data verkregen uit het tiener cohort van het eerste onderzoeksmoment uit het onderzoek van Veldhorst.

Veel studies in de huidige literatuur onderzoeken het verschil tussen mensen met een visuele beperking en mensen zonder een visuele beperking (Pinquart & Pfeiffer, 2014; Kef & Dekovic, 2004; Lindén-Boström & Persson, 2015). Huidig these-onderzoek kijkt naar verschillen tussen de subgroepen binnen een visuele beperking; de ernst en aard van een visuele beperking. De mate van ernst wordt gerangschikt met behulp van het artikel van Keunen, Verezen, Imhof, Van Rens, Asselbergs en Limburg (2011). Aan de hand van de gemeten gezichtsscherpte classificeren zij een matige of ernstige slechthoortheid of blindheid. Voor de aard van de visuele beperking wordt ook gekeken naar verschillen binnen subgroepen. Hier wordt door middel van kenmerken van het soort visuele beperking een onderscheid gemaakt tussen een progressieve of stabiele visuele beperking. Binnen deze groepen wordt onderzocht waar een gevoel van welbevinden en de opvoedingsbeleving van het autonomie stimuleren door de tieners sterker wordt ervaren. Daarbij wordt binnen deze groepen bekeken waar de toekomstverwachtingen van ouders het hoogst zijn en of deze verwachtingen positief of negatief zijn.

Voor zover bekend zijn er weinig studies die zich nadrukkelijk richten op het welbevinden van kinderen met een visuele beperking (Kúld, Kef & Sterkenburg, 2020). In de studie van Kúld en collega's (2020) is een breed overzicht gemaakt van onderwerpen die bestudeerd zijn in verschillende studies die een relatie hebben met het welbevinden van kinderen met een visuele beperking. Zij onderzochten 38 studies. Zij concluderen dat er in toekomstig onderzoek blijkt gegeven moet worden aan verschillende profielen van kinderen met een visuele beperking en de relatie van deze kinderen met hun ouders. Huidig these-onderzoek geeft hier gehoor aan en onderzoekt de relatie van de ernst en aard van een visuele beperking, de beleefde opvoeding in het autonomie stimuleren en toekomstverwachtingen van ouders met het welbevinden van de tieners.

Het is voor onderzoek op het gebied van pedagogische wetenschappen interessant om naar de rol van de sociale context van kinderen op het psychologisch functioneren te kijken. Inzicht hebben in factoren die in het leven van een tiener met een visuele beperking een relatie hebben met het welbevinden, kunnen gebruikt worden om de hulpverlening te verbeteren waardoor de kwaliteit van leven toe zal nemen (Elsman, van Rens & van Nispen, 2017). Het doel van huidig these-onderzoek is gericht op het verschaffen van de juiste kennis aan professionals om vroegtijdige interventieprogramma's op te kunnen stellen. Goede wetenschappelijke kennis is de basis en in de praktijk is er ruimte voor individuele aanpassing. Wetenschappelijke kennis ligt ten grondslag aan de zogenoemde *evidence-based practice* (Veldhorst, 2019).

Ernst van de visuele beperking

Een snelle en gemakkelijke manier om dingen in je omgeving te herkennen is door middel van je zicht. Het herkennen van en je bekend voelen met andere mensen en je omgeving brengt een gevoel van verbondenheid met zich mee. Deze verbondenheid is fundamenteel voor een gevoel van welbevinden (Savage, Bagnall & Longhurst, 2005). Volgens de *World Health Organisation* (WHO) heeft iemand die slechtziend is een gezichtsscherpte van minder dan 30%. Een persoon met een normale gezichtsscherpte (100%) zou op een afstand van 10 meter details kunnen zien. Een persoon met een visuele beperking zou voor het zien van dezelfde details tot 3 meter of dichterbij moeten komen. Het kan voor mensen met een visuele beperking lastiger zijn om bekende op een afstand te herkennen en dit kan gevolgen hebben voor een gevoel van verbondenheid en welbevinden (Savage et al., 2005).

De mate van ernst bepaalt mede hoe groot de invloed van de beperking is op het deelnemen aan activiteiten in bijvoorbeeld de sociale context (Bogart, 2014). Het aangaan en behouden van sociale relaties is van belang gedurende het hele leven (Heppe et al., 2020) en heeft invloed op het gevoel van welbevinden (Heppe, Kef & Schuengel, 2015). Hoe ernstiger de visuele beperking is, hoe meer beperkingen er mogelijk ook in het sociale leven

komen kijken. Volgens de resultaten van een onderzoek van Kef uit 2006 zijn jongvolwassenen met een ernstige visuele beperking over het algemeen meer ontevreden in het leven dan jongvolwassenen met een minder ernstige visuele beperking. Hoewel er ook voor bepaalde variabelen geen verschillen voor ernst van de beperking gevonden worden in haar studies.

Volgens de Sociale Identiteitstheorie (Tajfel & Turner, 1979) is het identificeren met de groep waartoe je behoort gerelateerd aan positieve uitkomsten, zoals een gevoel van welbevinden. Zelfs al is dit een identificatie met een minderheidsgroep (bijvoorbeeld een groep met een beperking). Volgens een onderzoek van Bogart, Rottenstein, Lund en Bouchard (2017) naar Amerikaanse minderheidsgroepen (zoals mensen met een beperking) is de ernst van de beperking een sterke voorspeller voor mensen om zich te identificeren met een groep en daarmee de beperking. Wanneer de (negatieve) gevolgen van een beperking vaak en intensief ervaren worden, zal een persoon zich eerder identificeren met deze beperking dan een persoon die de gevolgen minder zwaar ervaren als gevolg van een minder ernstige beperking. Op het moment dat een persoon met een beperking zich identificeert met andere mensen met een beperking, zal het psychologische leed laag zijn (Bogart, 2014). Een kanttekening hierbij is dat de positieve effecten van het delen van de sociale identiteit cruciaal afhankelijk zijn van persoonlijke relaties en sociale support (Häusser, Junker & Dick, 2020). Je alleen identificeren is vaak niet genoeg.

In een scriptie-onderzoek van Postma (2007) zijn psychosociale variabelen van 154 adolescenten en het opvoedingsgedrag van hun ouders vergeleken onder adolescenten die verschillen in mate van ernst van de visuele beperking. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen blind, ernstig slechtziend en matig slechtziend. In het onderzoek van Postma (2007) zijn er wat betreft psychosociale variabelen (waaronder algemeen welbevinden) geen significante verschillen gevonden tussen de groepen. De meeste en sterkste correlaties die in het onderzoek gevonden zijn, met betrekking tot het opvoedingsgedrag van ouders, besloegen de groep blinde adolescenten. In de PLoCC-VI studie zitten geen tieners die blind zijn. Daarom zal huidig these-onderzoek opnieuw willen onderzoeken of er tussen de

groepen ernstige en matige slechtiendheid onder tieners betekenisvolle verbanden te vinden zijn wat betreft welbevinden van de tieners en het opvoedingsgedrag van hun ouders.

Aard van de visuele beperking

Een proces waarbij de visuele mogelijkheden van een persoon geleidelijk afnemen wordt ook wel omschreven als een progressieve aandoening. Buiten het feit dat verlies van functies angstig en onzeker kan zijn, vraagt het ook om regelmatige aanpassingen van (levens)verwachtingen van het kind en de omgeving (Gringhuis, Moonen & Van Woudenberg, 1996; Heckhausen, Wrosch & Schulz, 2010). Door deze verandering in de mate van de beperking, heerst er continue onzekerheid of iets nog wel kan. Of bijvoorbeeld dagelijkse handelingen nog uitgevoerd kunnen worden. Het wordt lastiger om de regie over het eigen leven te behouden (Heckhausen et al., 2010). Op het moment dat het niet lukt om je beoogde doel te behalen vanwege een progressieve beperking, heeft dit een negatief effect op het welbevinden van een persoon (Schilling, Wahl, Boerner, Horowitz, Reinhardt, Cimarolli, ... Heckhausen, 2016). Adolescenten met een progressieve visuele aandoening lijken, volgens Kef (2006), lager te scoren op een gevoel van welbevinden dan adolescenten met een stabiele visuele beperking. In hetzelfde onderzoek, naar 163 adolescenten met een visuele beperking, zijn er voor bepaalde variabelen ook geen verschillen gevonden tussen progressieve en stabiele visuele beperkingen, zoals bij zelfwaardering en eenzaamheid.

Niet alle visuele beperkingen verslechteren; ze kunnen ook stabiel blijven. Dit maakt aanpassing, gewenning en acceptatie gemakkelijker. In een onderzoek van Kef (2006) namen 205 jongvolwassenen met een visuele beperking deel. Uit dit onderzoek komt naar voren dat jongvolwassenen met een stabiele aandoening een significant hogere en positievere waarde van acceptatie van de beperking hebben, dan personen met een progressieve aandoening. Het accepteren van een beperking wordt in meerdere onderzoeken in verband gebracht met een gevoel van welbevinden (Smedema, Catalano & Ebener, 2010; van Damme, Crombez, van Houdenhove, Mariman & Michielsen, 2006). Er is

in de huidige literatuur gemiddeld weinig informatie te vinden over de relatie van tieners met een progressieve visuele beperking met het welbevinden (Kef, 2006; Schilling et al., 2016). Huidig these-onderzoek wil bijdragen aan wetenschappelijke kennis op dit gebied.

Ouders van adolescenten met een progressieve visuele aandoening ervaren meer stress tijdens de opvoeding in tegenstelling tot ouders van adolescenten met een stabiele aandoening, volgens de resultaten van een scriptieonderzoek van Mantel (2005). Ouders van adolescenten met een stabiele beperking voelen zich competent en beleven meer tevredenheid in de opvoeding. In het algemeen hebben ouders die zich meer competent voelen in de opvoeding van hun kind meer vertrouwen in hun opvoedvaardigheden en dit staat in relatie met het opvoedingsgedrag van ouders; hun opvoeding is warmer, ze zijn meer betrokken en ze stimuleren meer autonomie (De Haan, Prinzie & Decović, 2009). Het is interessant te onderzoeken of de progressiviteit en stabiliteit van een visuele beperking bij tieners eenzelfde relatie hebben met het opvoedgedrag van ouders als in het onderzoek van De Haan en collega's (2009). In huidig these-onderzoek wordt de relatie onderzocht tussen de aard van de visuele beperking en de beleving van autonomie in de opvoeding door de tieners.

Opvoedingsbeleving autonomie stimulatie

Tijdens de adolescentie is het ontwikkelen van een gevoel van autonomie een belangrijke taak (Gringhuis et al., 1996). Autonomie houdt in; het maken van eigen keuzes en regie hebben over het eigen leven (Ryan & Deci, 2000). Het is het leren omgaan met verantwoordelijkheid over jezelf en de consequenties van je handelen (Gringhuis et al., 1996). Autonomie is volgens de Zelf-Determinatie Theorie één van de drie essentiële psychologische basisbehoefte van een mens. Een gevoel van autonomie draagt in zijn algemeenheid bij aan groei, evenals sociale ontwikkeling en een gevoel van welbevinden (Ryan & Deci, 2000; Vansteenkiste & Ryan, 2013). De mate waarin ouders niet dwingend zijn en hun kind aanmoedigen in het maken van eigen keuzes en hun eigen problemen laten oplossen, bevordert een gevoel van autonomie bij een kind (Grolnick & Pomerantz, 2009).

Gray en Steinberg (1999) vonden in hun studie dat de pogingen van ouders om te domineren in de opvoeding en in het maken van keuzes voor hun kind, een groot en schadelijk gevolg hebben voor de emotionele gezondheid van het kind. Het zorgt ervoor dat een kind niet leert onafhankelijk te zijn en niet zelf kan beslissen wat hij/zij wil doen (Decy & Ryan, 2013). Daartegenover staat dat een gevoel van ouderlijke betrokkenheid een helpende hand heeft in het in het vormen van een identiteit voor het kind. Ouderlijke betrokkenheid draagt bij aan het voorkomen van negatieve gedragssuitkomsten, zoals wangedrag en drugsgebruik. Hoe meer betrokken ouders zijn en de autonomie stimuleren, hoe positiever adolescenten hun psychosociale ontwikkeling en welbevinden beoordelen. Ook lijken de academische prestaties hierdoor te verbeteren (Gray & Steinberg, 1999).

Het is voor een kind dat slecht ziet vaak moeilijker om overzicht te krijgen over de omgeving, laat staan om er zelf controle over te krijgen. Als ouder zijnde is het van jongsafaan van belang om autonomie en zelfcontrole te stimuleren. Maar een beperking brengt over het algemeen meer afhankelijkheid met zich mee (Gringhuis et al., 1996). Zo zijn mensen met een visuele beperking meer afhankelijk van anderen in het volbrengen van dagelijkse taken (Kef, 1999). De mate van afhankelijkheid verschilt per jongere met een visuele beperking en er is verschil bij de ouders in hoe zij de autonomie tijdens de opvoeding stimuleren (Kef, 2006). Adolescenten met een matige visuele beperking ervaren minder beperkingen in de zelfstandigheid die zij van hun ouders krijgen dan blinde of slechtziende adolescenten (Mantel, 2006). Ouders die hun kind met een visuele beperking aanmoedigen om dingen te proberen met daarbij het vallen en weer opstaan, bevorderen, volgens Roe (2019), de onafhankelijkheid en dit leidt tot een gevoel van welbevinden. Ouders doen over het algemeen hun best om de autonomie van hun kind te stimuleren en dit wordt, in een onderzoek van Kef (2007), door de jongeren met een visuele beperking zelf ook zo ervaren.

In een scriptie-onderzoek van Mantel (2005) naar adolescenten met visuele beperking werd gevonden dat adolescenten niet altijd de kans krijgen om zich los te maken van hun ouders. Hierdoor krijgen zij minder kans op zelfstandigheid, omdat ouders denken dat ze deze zelfstandigheid niet aankunnen. Ouders geven in het onderzoek van Mantel

(2005) aan dat zij hun adolescenten met een visuele beperking wel steeds meer los kunnen laten. Zij leren omgaan met de gevolgen van een beperking en durven hun adolescent meer vrijheid te geven. In het geval van een progressieve visuele beperking heerst er meer onzekerheid bij ouders en de adolescenten en dat maakt dat gewenning lastig is en er constante aanpassingen nodig zijn (Kef, 2006).

De ontwikkeling van autonomie is met name in de adolescentie een belangrijke mijlpaal in de ontwikkeling (Gringhuis et al., 1996). Huidig these-onderzoek kijkt naar de beleefde opvoeding autonomie stimuleren van tieners met een visuele beperking. Wanneer duidelijk is op welke manier de tieners de autonomie ervaren, kan er mogelijk een vroegtijdig interventieprogramma opgezet worden.

Toekomstverwachtingen

De ontwikkeling en het welbevinden van een kind zijn gerelateerd aan het opvoedingsgedrag van de ouders (Burton, Hooper, Tomek, Cauley, Washington & Pössel, 2018; Postma, 2007; Rispens, Hermanns & Meeus, 1996). Bij het opvoedingsgedrag van ouders spelen ook toekomstverwachtingen over hun kinderen een rol (Moon & Hoffman, 2008). Ouders ontwikkelen verwachtingen voor hun kind, soms nog voordat het kind geboren is (Russell, 2003). Wanneer er zich verstoringen voordoen in de ontwikkeling, worden zowel de ontwikkeling als de opvoeding en de verwachtingen aangetast (Couturier, 1996).

Rosenthal en Jacobsen introduceren in 1968 een van de eerste studies over het effect van verwachtingen van docenten van kansarme leerlingen op de prestaties van deze leerlingen. Het concept in deze studie was gebaseerd op de *self-fulfilling prophecy*. Hierin wordt gedacht dat de verwachtingen die een persoon heeft van het gedrag van een ander op de een of andere manier vervuld zouden worden. Er zijn twee mogelijke verklaringen voor het fenomeen van de *self-fulfilling prophecy*. De eerste is dat de voorspeller van het gedrag in zijn perceptie denkt dat het verwachte gedrag tot uiting komt (perceptuele bias; Jussim & Eccles, 1992). En de tweede verklaring is dat de verwachtingen mogelijk

gecommuniceerd zijn aan de andere persoon en dit het gedrag beïnvloedt (Rosenthal & Jacobsen, 1968).

Een latere studie die voortborduurde op het onderzoek van Rosenthal en Jacobsen (1968) vond dat de verwachtingen van leerkrachten de academische prestaties van reguliere leerlingen in grote mate beïnvloeden (Miller & Turnbell, 1986). Uit een ander onderzoek komt naar voren dat wanneer leerlingen aan de verwachtingen van hun leerkrachten kunnen voldoen, er een kans bestaat dat zij deze verwachtingen kunnen overstijgen. Zo zouden ze bijvoorbeeld een hoger niveau van onderwijs kunnen volgen dan in de eerste instantie gedacht werd (Koeslag & Dronkers, 1994). Hoge verwachtingen van leraren kunnen dus een positief effect hebben op de leerlingen. In het geval van ouderlijke verwachtingen, lijken hoge verwachtingen te resulteren in ouders die hun kinderen meer steun, kansen en aanmoediging geven dan ouders met lage verwachtingen (Carter, Trainor, Owens, Sweden & Sun, 2010; Wehmeyer & Powers, 2007). De Boer, Bosker en Van Der Werf (2010) benoemen dat het hierbij gaat om hoge, maar wel positieve verwachtingen.

Jongeren die het gevoel hebben dat zij de verwachtingen van hun ouders vervullen, zijn meer tevreden met zichzelf dan jongeren die het gevoel hebben niet aan de ouderlijke verwachtingen te voldoen. In de studie van Oishi en Sullivan (2005) worden Amerikanen met een Aziatische afkomst vergeleken met Amerikanen met een Europese afkomst. Zij vonden dat participanten van Aziatische afkomst een lager niveau van welbevinden rapporteren, omdat zij het gevoel hadden niet aan de verwachtingen van hun ouders te voldoen.

In tegenstelling de bovengenoemde onderzoeken beschrijven Krizan en Windschitl (2009) in hun meta-analyse dat te hoge verwachtingen vaak teleurstelling tot gevolg hebben. Daarnaast bestaat er ook zoiets als 'over optimisme' wanneer deze hoge verwachtingen niet in overeenstemming zijn met de mogelijkheden van een kind met een beperking (Krizan & Windschitl, 2009). Daarentegen vinden Barak, Elad, Silberg en Brezner (2017) dat de verwachtingen van ouders, over hun kind met een beperking, afhankelijk zijn van hun inzicht in het vermogen van hun kind. Dus dat er wel overeenstemming is met de mogelijkheden van hun kind.

Er schuilt een mogelijke relatie tussen de autonomie die tieners ervaren in de opvoeding en de toekomstverwachtingen van ouders. In een longitudinaal onderzoek van Kef uit 2006 hebben ouders van jonge mensen met een visuele beperking een vragenlijst ingevuld met betrekking tot ontwikkelingstaken van hun kind. Ouders moesten aangeven op welke leeftijd zij verwachtte dat hun kind een bepaalde taak zelfstandig zou kunnen voeren. Deze leeftijden zijn vergeleken met de leeftijden die ouders van kinderen zonder een beperking aangaven. Al lijken ouders van slechtziende kinderen in dit onderzoek hogere leeftijden op te geven, er werd alleen een significant resultaat gevonden op het item 'alleen op vakantie gaan'. Ouders van kinderen met een visuele beperking verwachten dat hun kind op een latere leeftijd dan ouders van kinderen zonder een beperking alleen op vakantie zou kunnen gaan (Kef, 2006; Mantel, 2005). In een onderzoek van Deković, Noom en Meeus (1997) verwachten ouders dat hun adolescenten bepaalde levenstaken later zouden volbrengen dan de adolescenten zelf dachten. Op het gebied van autonomie is dit verschil niet gevonden, omdat ouders en adolescenten het gevoel van autonomie in het onderzoek als reeds voltooid rapporteerde. Huidig these-onderzoek wil onderzoeken of er allicht een duidelijker verband te vinden tussen beleefde opvoeding autonomie stimuleren en toekomstverwachtingen bij tieners.

In de huidige literatuur wat betreft toekomstverwachtingen is veel onderzoek gedaan naar schoolse prestaties van kinderen met een leerachterstand of een verstandelijke beperking (Barak et al., 2017; Miller & Turnbull, 1986; Rosenthal & Jacobsen, 1968). Voor zover bekend zijn er weinig studies gedaan naar de toekomstverwachtingen van ouders met tieners met een visuele beperking. Daarbij bestaan er in de literatuur tegenstrijdigheden in de gevolgen van hoge verwachtingen van leerkrachten (Krizan & Windschitl, 2009). Huidig these-onderzoek wil een aanzet doen naar onderzoek dat zich onder andere focust op het concept toekomstverwachtingen van ouders. In dit onderzoek wordt gekeken naar de relatie van toekomstverwachtingen van ouders met het welbevinden, beleefde opvoeding autonomie stimuleren en aard en ernst van een visuele beperking bij tieners.

Onderzoeksvragen

Er wordt in huidig these-onderzoek gekeken naar individuele kenmerken van tieners met een visuele beperking in samenhang met hun omgeving. Persoonlijke- en externe factoren die mogelijk een relatie hebben met een gevoel van welbevinden van een tiener met een visuele beperking worden onderzocht. Er wordt gekeken wat de relatie is van de ernst van een visuele beperking, de aard van een visuele beperking, de beleefde opvoeding autonomie stimuleren in de opvoeding en de toekomstverwachtingen van ouders op het welbevinden. Daarbij wordt onderzocht hoe de variabelen zich onderling tot elkaar verhouden. Zie figuur 1 voor een visuele weergave van het onderzoeksmodel. De data voor het onderzoek wordt verkregen via veldonderzoek en zal voornamelijk bestaan uit kwantitatieve data, maar zal ook kwalitatieve data bevatten. Voor huidig these-onderzoek is de volgende hoofdvraag geformuleerd:

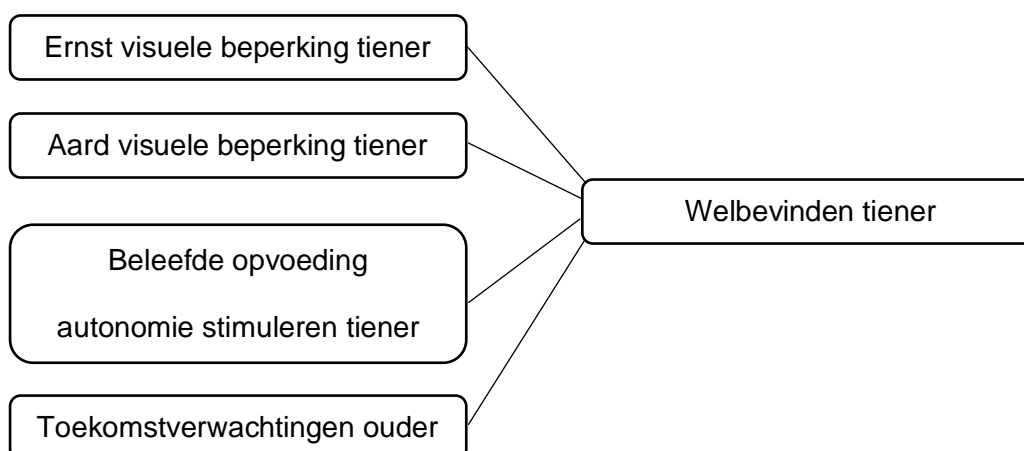
- Hoe is de samenhang tussen een gevoel van welbevinden, ernst van de visuele beperking, aard van de visuele beperking, toekomstverwachtingen van ouders voor hun tiener met een visuele beperking en beleefde autonomie stimulatie van de tiener in de opvoeding?

Om deze vraag te beantwoorden zijn de volgende onderzoeksvragen opgesteld:

1. Hoe wordt er gescoord op welbevinden, beleefde opvoeding autonomie stimuleren en toekomstverwachtingen van ouders?
2. Wat zijn de verschillen in beleefde opvoeding autonomie stimuleren, toekomstverwachtingen van ouders en welbevinden voor tieners met een matige en ernstige beperking en tieners met een stabiele en progressieve aandoening?
3. Wat is de samenhang tussen beleefde opvoeding autonomie stimuleren, toekomstverwachtingen van ouders en het welbevinden?
4. Welke van de variabelen is de belangrijkste voorspeller van een gevoel van welbevinden bij tieners met een visuele beperking?

Figuur 1

Visuele Weergave Onderzoeksmodel

Verwachtingen

Voor de eerste onderzoeksvraag naar welke waarde de variabelen aannemen, wordt verwacht dat voor een gevoel van welbevinden rond het gemiddelde gescoord zal worden. In het onderzoek van Kef (2006) wordt benoemd dat mensen over het algemeen hun welbevinden scoren tussen 7 en de 8. In meerdere onderzoeken van Kef komen de gemiddelde scores op welbevinden rond de 7.5 uit (Heppe, Willemen, Kef & Schuengel, 2019; Kef, Habokothé & Hox, 1998). Voor de opvoedingsbeleving autonomie stimuleren wordt verwacht dat er op de Likertschaal tussen de 3 en 4 gescoord wordt. In het onderzoek van Kef (2006) wordt in meerdere samples rond de 3.5 gescoord. Op het gebied van tieners met een visuele beperking is nog weinig onderzoek gedaan naar de toekomstverwachtingen van ouders. Wel is het zo dat het hebben van een kind met een beperking, aanpassingen met zich meebrengt (Grinhuis et al., 1996). Een kind met een visuele beperking kan mogelijk minder dan een goedziend kind en ouders passen de verwachtingen daarop aan (Coutirier, 1996). In het onderzoek van Kef (2006) kijken de gemiddelde leeftijden waarop ouders van kinderen met een visuele beperking denken dat hun kind een bepaalde taak zelfstandig kan uitvoeren niet erg af van die van ouders van kinderen zonder een beperking. Op basis van

de kennis uit de onderzoeken van Gringhuis- en Couturier en collega's en Kef (2006) wordt een lage tot gemiddelde score op de toekomstverwachtingen van ouders verwacht.

Voor de tweede onderzoeksvraag worden de verschillende groepen onder de tieners met een visuele beperking met elkaar vergeleken. De mate van ernst van een beperking bepaalt voor een deel hoe groot de invloed van de beperking is in het dagelijks leven (Bogart, 2014), maar ook of iemand zich kan identificeren met de minderheidsgroep (Bogart et al., 2017). Voor een gevoel van welbevinden wordt daarom verwacht dat tieners met een ernstige visuele beperking lager scoren dan tieners met een matige visuele beperking. Voor mensen met een progressieve aandoening hebben het constant aanpassen van de verwachtingen over het leven en de onzekerheid over de beperking invloed op de kwaliteit van leven (Gringhuis et al., 1996; Heckenhausen et al., 2010). Er wordt daarom verwacht dat tieners met een progressieve visuele beperking lager scoren op het welbevinden dan tieners met een stabiele visuele beperking. Het hebben van een kind met een visuele beperking heeft daarbij ook invloed op de manier van opvoeden van ouders (De Haan et al., 2009) en de toekomstverwachtingen die zij hebben van hun kind (Couturier, 1996). De verwachting in huidig these-onderzoek is dat voor tieners met een progressieve en voor tieners met een ernstige visuele beperking de beleving van autonomie stimuleren in de opvoeding en de toekomstverwachtingen van ouders lager liggen dan bij tieners met een stabiele visuele beperking en tieners met een matige visuele beperking.

Door middel van de correlatiecoëfficiënt wordt de samenhang tussen de variabelen welbevinden, toekomstverwachtingen en de beleefde opvoeding autonomie stimuleren onderzocht. Er wordt verwacht een positieve correlatie te vinden tussen welbevinden en autonomiebeleving in de opvoeding. Deze verwachting is gebaseerd op het onderzoek van Roe (2019) waarin de aanmoediging van ouders om nieuwe dingen te proberen leidt tot onafhankelijkheid en dit leidt een gevoel van welbevinden. Daarbij is in onderzoek van Kef (2006) een significant, positief verband gevonden tussen autonomie en welbevinden. Ondanks tegenstrijdige resultaten in onderzoeken wat betreft de gevolgen van hoge toekomstverwachtingen (Krizan & Windschitl, 2009; Carter et al., 2010), wordt in huidig

these-onderzoek een verband verwacht tussen toekomstverwachtingen van ouders en een gevoel van welbevinden bij tieners met een visuele beperking. Volgens Carter en collega's (2010) en De Boer en collega's zorgen positieve (hoge) verwachtingen van ouders ervoor dat zij hun kind meer steunen en aanmoedigen wat weer leidt tot een gevoel van welbevinden. In een onderzoek van Deković en collega's (1997) zijn verwachtingen van ouders op het gebied van autonomie van hun adolescenten onderzocht. Er zijn hier geen significante verschillen gevonden in de verwachtingen van ouders en die van de adolescenten zelf. Er wordt daarom in huidig these onderzoek wel een verband verwacht tussen beleefde opvoeding autonomie stimuleren en toekomstverwachtingen, maar er wordt verwacht dat dit verband niet significant is.

Tot slot wordt verwacht dat de ernst van de visuele beperking een sterke voorspeller is van een gevoel van welbevinden onder tieners met een visuele beperking. In een onderzoek van Kef (2006) blijkt dat jongvolwassenen die blind zijn significant lager scoren op welbevinden dan jongvolwassenen die slechtziend zijn. Voor variabelen als progressiviteit en beleefde opvoeding autonomie stimuleren zijn in ditzelfde onderzoek geen significante resultaten gevonden.

Methode

Procedure

Zoals eerder benoemd maakt huidig these-onderzoek deel uit van de longitudinale studie van Veldhorst (2019)¹ en heeft gebruik gemaakt van de data verkregen uit het eerste onderzoeksmoment. Huidig these-onderzoek betreft een correlatieel onderzoek met een cross-sectioneel design. In samenwerking met de organisaties Koninklijke Visio en Bartiméus, die gespecialiseerd zijn in zorg en ondersteuning aan mensen met een visuele beperking, zijn de participanten geworven. De volgende criteria werd gehanteerd: het betreft tieners met een visuele beperking die bij de start van het project tussen de 12 en 14 jaar oud

¹ Dit onderzoek wordt gesubsidieerd door Stichting tot verbetering van het Lot der Blinden.

zijn. De tieners zijn opgegroeid in een familie met een of twee (stief/pleeg)ouders. De tieners beheersen de Nederlandse taal, dit geldt ook voor de ouder(s). Daarbij staan de tieners geregistreerd voor zorg bij Koninklijk Visio of Bartiméus. Tieners met een meervoudige beperking worden uitgesloten. Participanten die binnen de gestelde criteria vielen, zijn uitgenodigd en hebben uitleg over het onderzoek PLoCC-VI ontvangen. Deze uitleg is zowel digitaal als op papier verstuurd via de organisaties. In deze uitleg staat informatie over het onderzoek en instructies met betrekking tot het aanmelden. De uitnodigingen zijn random verstuurd. De participanten zijn aan de hand van een *informed consent* ingelicht over de waarborging van hun anonimiteit en hun rechten. Na het tekenen van het *informed consent* zijn de uitnodigen voor de huisbezoeken verstuurd. Er is één interview met de ouder(s) en één met de tiener afgenomen. Voor het interview met de ouder is gebruik gemaakt van een semigestructureerd interview met open en gesloten vragen. Deze interviews duurde ongeveer een uur. De tiener is daarbij niet in dezelfde ruimte aanwezig, zodat ouders vrij kunnen antwoorden. Voor de tieners duurde de interviews ongeveer 30 minuten. De interviews zijn semigestructureerd afgenomen aan de hand van een interviewschema met open en gesloten vragen. Bij voorkeur zouden de interviews privé afgenomen worden, in verband met het vrij kunnen antwoorden en de privacy van de tieners. Het oorspronkelijke doel was om op huisbezoek te gaan bij de families, maar wegens de huidige Corona situatie zijn deze huisbezoeken online gehouden via Zoom. Deze Zoom interviews werden opgenomen en de geluidsfragmenten zijn opgeslagen en verwerkt tot bruikbare data.

Participanten

De participanten in huidig these-onderzoek zijn geworven in de periode mei en juni van 2021 van het eerste onderzoeksmoment van het tienercohort uit het onderzoek van Veldhorst (2019). Voor huidig these-onderzoek bestaat de sample uit 11 tieners en hun ouder(s). Van de tieners is 63.6% jongen ($n = 7$) en 36.4% meisje ($n = 4$). De gemiddelde leeftijd van de tieners is 13.18 jaar ($SD = 0.87$). Acht van de tieners hebben een matige visuele beperking (72.7%) en drie hebben een ernstige visuele beperking (27.3%). Onder de

participanten zijn geen blinde tieners. Van de tieners heeft 36.4% een progressieve visuele beperking ($n = 4$) en 63.6% een stabiele visuele beperking ($n = 7$).

Er hebben 16 ouders deelgenomen aan het onderzoek. Bij vijf tieners hebben beide ouders deelgenomen aan het onderzoek (45.5%), bij nog eens vijf tieners alleen de moeder (45.5%) en bij één tiener alleen de vader (9.0 %). Geen van de ouders heeft zelf een visuele beperking. Wanneer beide ouders deelnamen is bij ongelijke antwoorden op de gesloten vragen gekozen voor een gemiddeld antwoord.

In de inclusiecriteria werd als eis gesteld dat de participanten de Nederlandse taal moesten beheersen. Vanwege het beperkte aantal deelnemers is één Engelstalig gezin meegenomen in het onderzoek. Tijdens een later meetmoment van het PLoCC-VI onderzoek zal door middel van een digitale vragenlijst naar meer uitgebreide demografische data gevraagd worden. Voor huidig these-onderzoek zijn daarom helaas niet alle gegevens niet beschikbaar.

Instrumenten

Welbevinden. Tijdens het huisbezoek is aan de tieners gevraagd naar hun welbevinden. Voor het welbevinden is gebruik gemaakt van de Nederlandse vertaling van de Cantril ladder. De vraag die gesteld werd is: "Hoe voel jij je in het algemeen?". De respondenten antwoordden op een schaal van 1 (ik voel me heel erg slecht) tot 10 (ik voel me heel erg goed) (Cantril, 1965; Kef, 1999).

Ernst van de visuele beperking. De persoonsgegevens met betrekking tot de ernst van de visuele beperking zijn verkregen via geregistreerde data vanuit de organisaties waarin de participanten zijn geworven (Koninklijk Visio of Bartiméus). De mate van ernst werd bepaald door de gezichtsscherpte (visus). Hiervoor is de richtlijn voor rangschikken aangehouden zoals deze in het artikel van Keunen en collega's (2011) gebruikt is: bij een diagnose matige slechtziendheid is er sprake van een zicht tussen de 10 en 30 procent, voor een diagnose ernstige slechtziendheid een zicht tussen de 5 en 10 procent en voor een diagnose blindheid een zicht van minder dan 5 procent.

Aard van de visuele beperking. Vanuit de medische gegevens die zijn verkregen via Koninklijk Visio en Bartiméus is er meer bekend geworden over kenmerken van de visuele beperking van de tieners. Indien de gegevens ontbraken vanuit de instellingen, zijn deze uitgevraagd tijdens de interviews of opgevraagd bij het gezin. Aan de hand van deze gegevens kon het soort visuele beperking van de tieners gerangschikt worden onder progressief of stabiel.

Beleefde opvoeding autonomie stimuleren. Dit onderdeel is afgenomen bij de tieners met stellingen en open vragen. De kwantitatieve data voor de beleefde opvoeding onder de tieners is verkregen door middel van de subschaal autonomie van de Nijmeegse Opvoedingsvragenlijst (NOV – Gerrits, Deković, Groenendaal & Noom, 1996). Deze subschaal bestaat uit zeven items (stellingen). Een voorbeelditem is: “Mijn ouders laten mij veel nieuwe dingen uitproberen, ook al weten zij niet zeker wat er zal gebeuren.” De items zijn beantwoord op een zespunts Likertschaal, variërend van 1 (helemaal mee oneens) tot 6 (helemaal mee eens). Van alle items wordt een gemiddelde berekend en een hoge score op dit onderdeel staat voor een sterk gevoel van autonomie in de opvoeding. Engels, Deković & Meeus (2002) vinden in hun onderzoek dat de subschaal autonomie van de NOV een goede interne consistentie heeft ($\alpha = .850$). In huidig these-onderzoek is de interne consistentie van de subschaal autonomie met alle items onacceptabel ($\alpha = .133$). Na het verwijderen van item 6 (“Mijn ouders laten me mijn problemen vaak zelf oplossen”) stijgt de interne consistentie naar .469, wat nog steeds een onacceptabele betrouwbaarheid is. De variabele zal ondanks deze lage betrouwbaarheid gebruikt worden in huidig these-onderzoek, omdat er wereldwijd nog geen andere projecten bekend zijn die onderzoek doen naar een combinatie van deze onderwerpen. Wel zal voorzichtig met de resultaten omgegaan moeten worden.

Naast de vragenlijst van de NOV (Gerrits et al., 1996) zijn door Veldhorst in samenwerking met haar team aan de hand van de literatuur een paar open vragen opgesteld. De kwalitatieve data is verkregen door middel van drie open vragen. Een

voorbeeld van een open vraag is: “Wie maakt vooral de beslissingen? Jij of je ouders?”

Deze open vragen zijn bedoeld om te achterhalen wat de gedachten en gevoelens van de tieners zijn in de opvoedingsbeleving. Deze antwoorden dienen ter verrijking van de kwantitatieve data.

Toekomstverwachtingen van ouders. Om de toekomstverwachtingen in kaart te brengen is onder andere gebruik gemaakt van twee subschalen van de *Adolescent Future Expectations Scale for Parents* (AFES-p – Sánchez, Verdugo & Del Río, 2019). De subschalen zijn de academische verwachtingen en welzijnsverwachtingen van ouders en deze zijn vertaald vanuit het Engels door Veldhorst en haar team. Een andere subschaal, de verwachtingen wat betreft de sociale omgeving, is samengesteld door Veldhorst en haar team van het longitudinale onderzoek (Veldhorst, 2019) op basis van de literatuur. Er zijn in totaal acht items afgenomen voor de schaal toekomstverwachtingen, zie tabel 2 voor een overzicht van de items. De interne consistentie voor de subschaal academische verwachtingen is goed ($\alpha = .830$). Voor de subschaal welzijnsverwachtingen is de interne consistentie acceptabel ($\alpha = .790$) (Sánchez et al., 2019). De interne consistentie voor de totale schaal van toekomstverwachtingen zoals deze in huidig these-onderzoek is gebruikt met 11 respondenten is niet betrouwbaar ($\alpha = .450$). Door een item te verwijderen zou de betrouwbaarheid niet hoger uitkomen. Er is gekozen om ondanks de lage betrouwbaarheid gebruik te maken van dit instrument en er zal voorzichtig met de resultaten omgegaan worden. Dit onderdeel is door middel van stellingen en open vragen afgenomen bij de ouders. De items zijn beantwoord op een vijfpunts Likertschaal, variërend van 1 (ik ben zeker dat dit niet gaat gebeuren) tot 5 (ik ben zeker dat het gaat gebeuren). Wanneer beide ouders een ander antwoord gaven, is het gemiddelde van deze cijfers genomen. Er wordt gebruik gemaakt van een gemiddelde score van de schalen. Een hoge score staat gelijk aan meer positieve verwachtingen van ouders. De items zijn positief geformuleerd; omscoren was niet nodig.

Naast de vragenlijst gebaseerd op Sanchez en collega's (2019) zijn door Veldhorst en haar team enkele open vragen op basis van de literatuur geformuleerd. Door middel van zes open vragen krijgen de antwoorden van ouders op de stellingen meer uitleg en diepgang. De volgende open vragen zijn gesteld: "Waar denkt u aan als u nadenkt over de toekomst van uw kind?", "Welk gevoel roept de toekomst van uw kind bij u op?" en "Hoe ver vooruit durft u te denken?". Daarbij wordt bij elke subschaal de volgende vraag gesteld: "In hoeverre speelt voor u de visuele beperking een rol in de...academische verwachtingen, welzijnsverwachtingen en verwachtingen van de sociale omgeving?". De kennis verkregen via de open vragen geeft meer inzicht in de achterliggende gedachten en gevoelens van de ouders.

Tabel 2

Items Vragenlijst Toekomstverwachtingen

Bron	Subschaal	Item
Sánchez et al. (2019)	Academische verwachtingen	"Hij/zij zal het voortgezet onderwijs afronden"
		"Hij/zij zal HAVO of VWO kunnen afronden"
		"Hij/zij zal een opleiding in het hoger onderwijs kunnen afronden."
	Welzijnsverwachtingen	"Hij/zij zal door andere gerespecteerd worden"
		"Hij/zij zal zelfvertrouwen hebben"
		"Hij/zij zal gelukkig worden"
Veldhorst (2019)	Verwachtingen sociale omgeving	"Hij/zij zal een brede vriendenkring hebben"
		"Hij/zij zal verkering hebben"

Ethische toetsing

Het onderzoek PLoCC-VI (Veldhorst, 2019) is goedgekeurd door de Commissie Mensgebonden Onderzoek regio Arnhem-Nijmegen (2020-6759). Het huidige these-onderzoek betreft een afstudeeronderzoek van een student aan de Vrije Universiteit in Amsterdam in samenwerking met het onderzoek van Veldhorst (2019) van de Radboud Universiteit in Nijmegen. Voor de huidige these zijn eenmalig interviews afgenomen met tieners met een visuele beperking en interviews met hun ouder(s). In verband met de huidige Corona pandemie waren dit online interviews. Op deze manier is er een minimale belasting en risico geweest voor de tieners met de visuele beperking en de ouders. Participanten zijn geworven middels een brief met uitleg over de studie en een promotievideo. Bij aanmelding voor het onderzoek hebben de participanten een *informed consent* getekend. Er staat geen beloning tegenover deelnemen aan het onderzoek.

Bij huidig these-onderzoek is gewerkt met vertrouwelijke data, zoals persoonsgegevens. Om veilig en verantwoord met deze data om te gaan heeft de onderzoeker een geheimhoudingsverklaring ondertekend voor de Radboud Universiteit en de Vrije Universiteit. Hiermee werd verklaard dat de vertrouwelijke informatie van en over de participanten alleen in het kader van de werkzaamheden voor het these-onderzoek gebruikt zouden worden en deze informatie niet aan derden openbaar gemaakt zou worden. Daarbij heeft de onderzoeker gebruik gemaakt van een beveiligde laptop van Radboud Universiteit. Gedurende het onderzoek werd de data verwerkt en opgeslagen op een beveiligde Surfdrive. De gegevens van de participanten zijn geanonimiseerd door elk aan een eigen code te koppelen om ervoor te zorgen dat de data niet te herleiden is en er geen individuele conclusie getrokken kan worden.

Data-analyse

De data verzameld in het onderzoek is geanalyseerd aan de hand van het statistische programma *Statistical Package for the Social Sciences* (SPSS 26). In huidig

these-onderzoek wordt gebruikt gemaakt van ordinale en interval data. Vanuit de interviews is ook kwalitatieve data voortgekomen. De interviews zijn getranscribeerd en inductief gecodeerd door middel van het softwareprogramma Atlas. Ti. Er is gebruik gemaakt van de volgende stappen: open coderen, axiaal coderen en selectief coderen. De verkregen data uit de gecodeerde interviews zijn gebruikt voor citaten en voorbeelden ter onderbouwing en aanvulling van de gevonden resultaten voor de variabelen beleefde opvoeding autonomie stimuleren en toekomstverwachtingen.

Voorafgaand aan de analyses zijn de assumpties van normaliteit, homogeniteit, lineariteit en multicollineariteit gecheckt. Voor de eerste onderzoeksvraag is door middel van beschrijvende data gekeken hoe de participanten scoren op de variabelen. Bij een lage n is het gebruikelijk om door middel van een non-parametrische toets naar de resultaten te kijken. Voor de verschillen tussen de variabelen voor tieners met een matige of ernstige visuele beperking en een progressieve of stabiele visuele beperking, is voor de tweede onderzoeksvraag gebruikt gemaakt van een *Mann-Whitney Test*. Daarom wordt de derde onderzoeksvraag, naar de samenhang tussen de variabelen, geanalyseerd met behulp van de *Spearman correlation* (r_s). Volgens Cohen (1988) is een verband van .10 - .30 een zwak verband, van .30 - .50 een middelmatig verband en groter dan .50 een sterk verband. Waardes onder de .10 worden gezien als onbeduidend. Voor de vierde onderzoeksvraag, welke variabele de sterkste voorspeller van een gevoel van welbevinden is, wordt gebruik gemaakt van een multipelle regressieanalyse. Voor alle analyses wordt een significantieniveau van $p < .05$ aangehouden. De waardes die tussen de .05 en de .10 vallen zullen worden meegenomen als trends, zodat deze mogelijke patronen zichtbaar gemaakt kunnen worden voor eventueel toekomstig onderzoek.

De beoogde steekproefgrootte van het huidige onderzoek is bekerend met behulp van het programma *G*Power 3.1* middels de statistische test *Linear multiple regression: Fixed model, R² deviation from zero*. Voor een medium effectgrootte ($E = 0.15$) en een minimale power van 0.80 is een minimale steekproefgrootte van 85 participanten nodig.

Voor huidig these-onderzoek zijn na herhaalde oproepen uiteindelijk 11 participanten geworven (N = 11). Dit is minder dan volgens de berekening nodig is voor een minimale power. Om een onderzoek met betekenisvolle resultaten af te leveren is besloten om aanvullend gebruik te maken van data verkregen uit een longitudinaal onderzoek van Kef (2006) met behulp van vragenlijsten en interviews bij jongeren met een visuele beperking en hun ouders (N = 95). De data verkregen in het hoofdonderzoek van Kef zijn gebruikt in een deelonderzoek van Mantel (2005). De variabelen in deze onderzoeken van Kef en Mantel komen voor het grootste deel overeen met de variabelen in huidig these-onderzoek. Hieronder volgt een beschrijving van de methode van dit Kef-Mantel onderzoeksproject.

Procedure

De respondenten van het scriptie-onderzoek van Mantel (2005) zijn geworven via het longitudinale onderzoek van Kef tussen 2003 en 2005. In het onderzoek van Kef zijn interviews in de thuissituatie gehouden met jongeren en hun ouders. Het onderzoek betreft jongeren tussen de 14 en 21 jaar met een visuele beperking. Jongeren die naast de visuele beperking een andere stoornis hebben, zoals bijvoorbeeld een verstandelijke beperking vallen niet binnen de inclusiecriteria van het onderzoek. Aan het eind van de interviews met de jongeren, dat gemiddeld anderhalf uur in beslag nam en bestond uit open en gesloten vragen, is hen toestemming gevraagd voor het benaderen van hun ouders voor vervolgonderzoek. Wanneer de jongeren hier akkoord voor gaven, zijn de ouders schriftelijk benaderd via pakketten met daarin zowel een papieren vragenlijst als een diskette waarop deze vragenlijst ia de computer ingevuld kon worden. De keuze papier of via diskette was hierin aan ouders. De vragenlijst bestond uit open en gesloten vragen.

Participanten

Vanuit het scriptie-onderzoek van Mantel (2005) zijn interviewgegevens van 95 jongeren en hun ouder(s) beschikbaar. Van deze jongeren zijn 56 jongens (58.9%) en 39 meisjes (41.1%). Er zijn 15 blinde jongeren (15.8%), 26 jongeren hebben een ernstige

visuele beperking (27.4%) en 54 jongeren hebben een matige visuele beperking (56.8%).

Onder de jongeren hebben 35 een progressieve/veranderende visuele beperking (36.8%) en 60 een stabiele visuele beperking (63.2%).

Van de 95 deelnemende ouders is 12.6% man ($n = 12$) en 87.4% vrouw ($n = 83$). De gemiddelde leeftijd van de ouders is 46.43 jaar ($SD = 4.48$). De jongste ouder was 38 jaar en de oudste 63 jaar. Aanvullend is ook naar eventuele beperkingen van de ouders gevraagd. 89.5% van de ouders heeft zelf geen visuele beperking ($n = 85$) en 10.5% van de ouders heeft zelf ook een visuele beperking ($n = 10$). Bij twaalf jongeren heeft de vader deelgenomen aan het onderzoek (12.6%) en bij 83 jongeren heeft de moeder deelgenomen (87.4%).

Instrumenten

Welbevinden. Tijdens de interviews wordt de jongeren gevraagd naar hun psychosociale ontwikkeling. Een onderdeel van deze vragenlijst was de vraag naar het algemene welbevinden van de jongeren. Deze is gesteld via de Nederlandse vertaling van de Cantril ladder: "Hoe voel jij je in het algemeen?". De jongeren geven antwoord op een schaal van 1 (ik voel me heel erg slecht) tot 10 (ik voel me heel erg goed) (Cantril, 1965; Kef, 1999).

Ernst van de visuele beperking. Voor de gegevens wat betreft het visueel functioneren van de jongeren is in het onderzoek van Kef (2006) gebruik gemaakt van een vertaling *Functional Vision Scale* van Weiner. Er zijn zes vragen gesteld die met 'ja' en 'nee' beantwoord konden worden. En voorbeeldvraag is: "Kun je licht en donker van elkaar onderscheiden?". Respondenten die deze eerste vraag met 'nee' beantwoord hebben, hebben het laagste niveau van visueel functioneren. Respondenten die alle vragen met 'ja' konden beantwoorden, hebben het hoogste niveau van functioneren. Op basis van deze vragen zijn de jongeren ingedeeld in drie groepen: matig slechtziend (1), ernstig slechtziend (2) en blind (3).

Aard van de visuele beperking. Aan de hand van een enkele vraag aan de start van de interviews, zijn gegevens wat betreft de aard van de visuele beperking naar voren gekomen. De volgende vraag werd gesteld: “Heb je een stabiele of een progressieve visuele beperking?”. Op basis van de antwoorden van de jongeren zijn zij ingedeeld onder progressief of stabiel.

Beleefde opvoeding autonomie stimuleren. Voor de variabele beleefde opvoeding is in het onderzoek van Kef (2006) gebruik gemaakt van de subschaal autonomie van de NOV (Gerrits, Dekovic, Groenendaal & Noom, 1996). Vanwege de onacceptabele betrouwbaarheid van item 6 in huidig-theseonderzoek in de dataset van PLoCC-VI, is dit item voor de analyses in de data van Mantel ook verwijderd. Na het verwijderen van dat item in deze dataset, is de betrouwbaarheid van de beleefde opvoeding autonomie stimuleren acceptabel ($\alpha = .795$). Voor de analyses is gebruik gemaakt van het gemiddelde van zes stellingen waarop de jongeren konden antwoorden op een zespunts Likertschaal variërend van 1 (helemaal mee oneens) tot 6 (helemaal mee eens).

Toekomstverwachtingen van ouders. De variabele uit het onderzoek van Mantel (2005) die het dichtst in de buurt kwam van de variabele toekomstverwachtingen van ouders zoals die in het PLoCC-VI project gebruikt wordt, was de schaal voor verwachtingen van ouders over bepaalde ontwikkelingstaken in de adolescentiefase. Deze items zijn gebaseerd op het onderzoek van Deković, Noom en Meeus (1997). In dit instrument worden de verwachtingen van ouders wat betreft de beheersing van ontwikkelingstaken door jongeren gemeten. Dit wordt gedaan door middel van drie vragen waarin gevraagd wordt om de verwachte leeftijd te schatten waarop bepaald gedrag voor het eerst vertoond is of zich nog zou gaan vertonen (Deković, Noom en Meeus, 1997). De vragen die gesteld werden zijn: “Vanaf welke leeftijd met uw kind zelf kiezen wat voor kleren hij/zij draagt?”, “Vanaf welke leeftijd mag uw kind alleen thuis blijven wanneer de ouders een weekend weggaan?” en “Vanaf welke leeftijd mag uw kind zonder ouders of andere volwassenen op vakantie?”. Aan de hand van deze gegevens wordt een gemiddelde leeftijd per onderwerp berekend. Een

lagere leeftijd staat voor meer positieve verwachtingen van ouders. Voor huidig these-onderzoek is een gemiddelde score van de drie vragen als variabele gemaakt.

Data-analyse

Er wordt door middel van de data verkregen uit het scriptie-onderzoek van Mantel uit 2005 antwoord gegeven op de onderzoeksvragen zoals deze zijn opgesteld in huidig-these onderzoek. Voor de analyse van de tweede onderzoeksvraag wordt voor de ernst van de visuele beperking gebruik gemaakt van drie groepen (matig slechtziend, ernstig slechtziend en blind) in tegenstelling tot de analyses op de PLoCC-VI dataset (N=11) waar twee groepen met elkaar vergeleken worden (er waren geen blinde tieners). Voor de data van het onderzoek van Mantel wordt daarom gebruik gemaakt van een *One-way Analysis of Variance* (ANOVA). Voor de verschillen voor de aard van de visuele beperking (progressief en stabiel) wordt gebruik gemaakt van een *Paired Samples T-Test*. Om de derde onderzoeksvraag te analyseren wordt gebruik gemaakt van de Pearson correlatiecoëfficiënt (r). Voor de vierde onderzoeksvraag wordt gebruik gemaakt van een multi-pele regressieanalyse. Er wordt een significantieniveau van $p < .05$ aangehouden en waarden die tussen de .05 en de .10 vallen worden meegenomen als trends.

Resultaten

De resultaten op de onderzoeksvragen die op pagina 15 beschreven zijn worden allereerst beschreven aan de hand van de analyses op de PLCC-VI data. Vervolgens worden de resultaten beschreven aan de hand van de analyses op de Kef-Mantel data.

PLoCC-VI

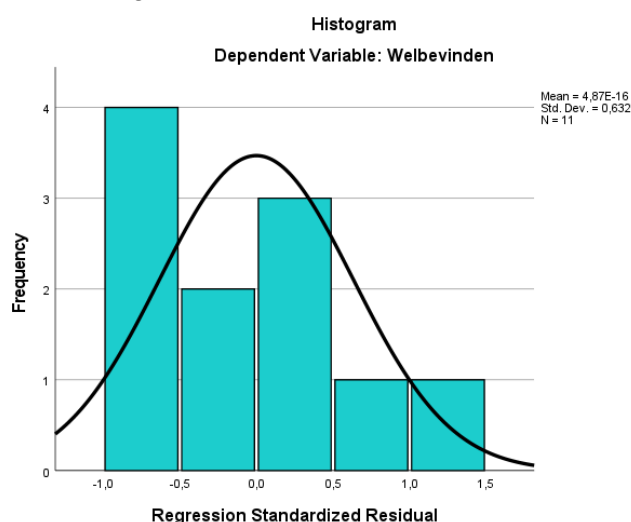
Assumpties.

Voorafgaand aan de analyses is gekeken of er voldaan is aan de assumpties. De residuen lijken bij benadering normaal verdeeld, zie figuur 2. Voor extra controle op normaliteit is de *Kolmogorov-Smirnov normality test* uitgevoerd. Deze test laat zien dat de

residuen bij benadering normaal verdeeld zijn, $D(11) = 0.15$, $p = .200$. Middels een *scatter plot* van de residuen is de homogeniteit bekeken. Zoals te zien is in figuur 3 liggen de punten ongeveer op de lijn en er is daarom voldaan aan de assumptie van homogeniteit. Middels een *scatter plot* is de lineariteit van de variabelen beleefde opvoeding autonomie stimuleren en toekomstverwachtingen op het welbevinden bekeken. Er lijkt sprake te zijn van lineariteit; er voldaan aan de assumptie. Voor de assumptie van multicollineariteit is gekeken naar de *Variance Inflation Factor* (VIF). Alle VIF-waardes van de variabelen vallen onder de 4. Er is dus nauwelijks sprake van multicollineariteit; er is aan de assumptie voldaan.

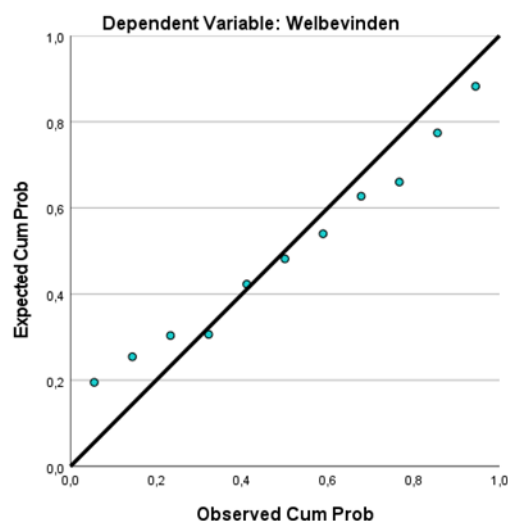
Figuur 2

Verdeling Residuen

Figuur 3

Scatter Plot voor Homogeniteit

Beschrijvende statistiek

Om de eerste onderzoeksvraag te beantwoorden is gekeken welke waarde de variabelen aannemen in huidig these-onderzoek. De demografische gegevens van de participanten zijn beschrijven in de methoden. De gemiddelden en standaarddeviaties van de overige variabelen zijn opgenomen in tabel 3.

Tabel 3

Range, Gemiddelde (M) en Standaarddeviatie (SD) van de Afhankelijke en Onafhankelijke Variabelen (N = 11)

Variabele	Range	M	SD
Welbevinden tiener	7.00 - 10.00	8.82	1.17
Beleefde opvoeding autonomie stimuleren tiener	2.83 - 5.00	3.94	0.63
Toekomstverwachtingen ouder	3.50 - 4.50	4.06	0.32

Verschilcores

Voor de tweede onderzoeksvraag wordt gekeken naar de verschillen tussen de subgroepen van de variabele aard en ernst van de visuele beperking. Om deze verschillen tussen de groepen te berekenen is gebruik gemaakt van een *Mann-Whitney Test*. De resultaten van deze analyses zijn te vinden in tabel 4.

Het gemiddelde welbevinden van tieners met een ernstige visuele beperking ($M = 8.67$) lijkt iets lager te zijn dan bij tieners met een matige visuele beperking ($M = 8.88$) maar dit verschil was niet significant. Het verschil in het gemiddelde welbevinden voor tieners met een progressieve en stabiele visuele beperking was niet significant.

Daarnaast is gekeken naar de verschillen in gemiddeldes voor de beleefde opvoeding autonomie stimuleren van de tieners. Er is geen significant verschil gevonden in de gemiddelde beleefde opvoeding autonomie stimuleren tussen tieners met een matige visuele beperking en tieners met een ernstige visuele beperking. Voor het verschil in gemiddelde beleefde opvoeding autonomie stimuleren voor tieners met een progressieve visuele beperking en tieners met een stabiele visuele beperking is geen significant resultaat gevonden.

Tot slot is gekeken naar het verschil tussen de gemiddeldes van de toekomstverwachtingen van ouders. Er is geen significant verschil gevonden tussen toekomstverwachtingen van ouders van tieners met een matige visuele beperking en tieners

met een ernstige visuele beperking. Voor het verschil in toekomstverwachtingen tussen ouders van tieners met een progressieve en stabiele visuele beperking is tevens geen significant verschil gevonden.

Tabel 4

Resultaten van de Mann-Whitney Test (N=11)

Variabelen	Groepen	<i>Mdn</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>U</i>	<i>z</i>	<i>p</i>
Welbevinden	Matige SLZ	9.00	8.88	1.13	11.0	-0.212	.921
	Ernstige SLZ	9.00	8.67	1.53			
Welbevinden	Progressief	9.00	8.75	1.50	14.0	0.000	1.000
	Stabiel	9.00	8.86	1.07			
Beleefde opvoeding autonomie stimuleren	Matige SLZ	3.92	3.79	0.56	6.5	-1.128	.279
	Ernstige SLZ	4.50	4.33	0.76			
Beleefde opvoeding autonomie stimuleren	Progressief	4.00	4.04	0.50	11.5	-0.475	.648
	Stabiel	4.00	3.88	0.73			
Toekomstverwachtingen	Matige SLZ	4.00	4.02	0.35	8.5	-0.716	.497
	Ernstige SLZ	4.13	4.19	0.23			
Toekomstverwachtingen	Progressief	4.13	4.06	0.43	13	-0.189	.927
	Stabiel	4.13	4.06	0.28			

* = $p < .05$; $t = < .10$

SLZ = slechtiendheid

Samenhang

Voor de derde onderzoeksvraag naar hoe de variabelen met elkaar samenhangen is gebruik gemaakt van de *Spearman correlation* (r_s). Een overzicht van de onderlinge

samenhang en de significantie is weergegeven in tabel 5. Beide onafhankelijke variabelen correleren met de uitkomstmaat welbevinden. Er is sprake van een niet-significant, middelmatig positief verband tussen het welbevinden en de beleefde opvoeding autonomie stimuleren van tieners met een visuele beperking. Voor het welbevinden van de tiener en de toekomstverwachtingen van ouders is een sterk, positief verband gevonden. Dit verband is significant bevonden. Deze gegevens laten zien dat naarmate een gevoel van welbevinden stijgt bij de tiener, ouders positievere toekomstverwachtingen hebben over de tiener. Verder hangt de beleefde opvoeding autonomie stimuleren van de tiener met een middelmatig verband, positief samen de toekomstverwachtingen van ouders. Dit verband is niet significant.

Tabel 5

Spearman correlation (r_s) (N=11)

	1.	2.	3.
1. Welbevinden tiener	-		
2. Beleefde opvoeding autonomie stimuleren tiener	0.32	-	
3. Toekomstverwachtingen ouder	0.62 *	0.45	-

* = $p < .05$; $t = < .10$

Voorspeller

Voor de onderzoeksvraag naar welke van de variabelen de belangrijkste voorspeller van een gevoel van welbevinden is, is een multi-pele lineaire regressieanalyse uitgevoerd. Voor de variabele aard van de visuele beperking is een dummy-variabele aangemaakt. Door middel van de analyse wordt onderzocht of het regressiemodel significante verklarende variabelen bevat. De variantie voor een gevoel van welbevinden onder de tieners wordt maar voor 4% verklaard door de aard en ernst van de visuele beperking, de beleefde opvoeding autonomie stimuleren en de toekomstverwachtingen van ouders. Het totale

model is niet significant. Voor geen van de variabelen zijn significante hoofdeffecten gevonden. Zie tabel 6 voor een overzicht van de gevonden resultaten en een analyse van het gehele model.

Tabel 6

Resultaten Multipele Regressieanalyse op Welbevinden (N = 11)

Predictor	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>β</i>
(Constant)	0.04	4.61	0.01	.993	
Ernst visuele beperking	-0.76	0.85	-0.89	.406	-0.760
Aard visuele beperking	-0.19	0.73	-0.26	.803	-0.082
Beleefde opvoeding autonomie stimuleren tiener	0.34	0.69	0.50	.638	0.187
Toekomstverwachtingen ouder	2.08	1.28	1.63	.155	0.572

Adjusted R² = .04, F (4.6) = 1.10, p = .436

* = *p* < .05 ; *t* = < .10

Kwalitatieve uitkomsten PLoCC-VI

Beleefde opvoeding autonomie stimuleren. Door middel van een onderdeel van het semigestructureerde interview is met drie open vragen aan de tieners met een visuele beperking verdiepend gevraagd naar hun beleefde opvoeding wat betreft het stimuleren van de autonomie. Zie tabel 7 voor een frequentieoverzicht van de eerste vraag. Een jongen met een matige, stabiele visuele beperking zegt: “Nou ja, ik bespreek wel gewoon eigenlijk bijna alles met mijn ouders. Maar voor de rest, ja eigenlijk doen mijn ouders op het einde wel alles beslissen eigenlijk”.

Als antwoord op de vraag “Wie beslist er als je iets nieuws wilt proberen wat je nog niet eerder gedaan hebt?” gaven acht van de elf respondenten aan dat de beslissingen vooral in overleg met hun ouders gemaakt worden. Een jongen met een matige en stabiele

visuele beperking zegt daarover: “Meestal vraag ik het dan en dan geven mijn ouders antwoord of het mag of niet”. De overige drie respondenten geven bij deze zelfde vraag aan dat zij dan zelf beslissen of ze het willen doen. Een jongen met een ernstige en stabiele visuele beperking zegt: “Dan doe ik het gewoon”.

De derde vraag was “Wie besliste toen je wat ging doen?”. Een doorvraag hierbij was of er misschien iemand anders zou kunnen zijn die beslissingen maakt, buiten de tieners en hun ouders om. Eén jongen met een ernstige en progressieve visuele beperking geeft hierbij aan dat zowel zijn ouders als zijn ambulante begeleider in overleg wel eens beslissingen voor hem maken, maar ook zijn docenten. Verder geven de overige tien respondenten hier antwoorden als ikzelf, mijn ouders of samen.

Tabel 7

“Wie maakt vooral de beslissingen?” (N = 11)

Wie?	Frequentie
Zelf	3
Ouders	1
Samen	7

Toekomstverwachtingen. Voor de eerste open vraag werd ouder(s) gevraagd waar zij aan denken als zij nadenken over de toekomst van hun kind. Hiervoor zijn veel verschillende aspecten rondom toekomstverwachtingen benoemd. Waar het meeste aan gedacht werd door ouders is het verloop van de visuele beperking, of hun kind een rijbewijs kan halen, wat onderzoeken/technologie gaan brengen, wat de mogelijkheden voor een baan zijn en of hun kind zelfstandig dingen zal kunnen ondernemen. De moeder van een jongen met een matige, maar progressieve visuele beperking noemt: “Hoe gaat het eruit zien hè, hoe gaat hij zich zelfstandig redden”. En een andere moeder van een jongen met een matige en stabiele visuele beperking zegt: “Ergens maak ik me heus wel zorgen van

ojee, kan hij later wel een betaalde baan vinden. Hoe moet dat dan?”. Andere factoren waar ouders aan dachten bij nadenken over de toekomst zijn de ontwikkeling van de ziektes en mogelijkheden voor het op jezelf wonen.

Als antwoord op de vraag “Welk gevoel roept de toekomst van uw kind op?” gaven drie ouders aan een positief gevoel te hebben, twee ouders gaven een onzeker gevoel te hebben en zes ouders gaven aan een combinatie van deze twee gevoelens te hebben. Een moeder van een jongen met een ernstige en stabiele visuele beperking zei: “Ja, ik zie in die zin de toekomst van XXX wel heel positief hoor. Hoe hij zich nu ontwikkeld en hoe hij ook omgaat met zijn beperking”.

Op de vraag “Hoe ver durft u vooruit te denken?” wordt verschillend geantwoord. Vier van de ouders geeft aan niet verder te kijken dan de middelbare schoolperiode. De vader van een meisje met een matige en stabiele visuele beperking zegt: “Als ik voor mezelf spreek dan probeer ik niet verder dan uh, vier jaar vooruit te kijken, dus de periode dat ze nu op de middelbare school zit”. Twee ouders, één van een jongen met een ernstige, progressieve beperking en één van een jongen met een matige, stabiele beperking, geven aan van dag tot dag te kijken. Verder wordt er maximaal een jaar vooruit gekeken door één ouder en verder gekeken tot aan een vervolgopleiding. De Engelstalige ouders van een meisje met een ernstige, stabiele visuele beperking geven aan te kijken zover ze kunnen: “Ik denk er helemaal over na. Zoals, als ik er niet meer ben en haar achterlaat in de wereld...”. Deze zin is vertaald.

In tabel 8 is een overzicht gemaakt van de antwoorden van ouders waarin aangegeven wordt of voor hen de visuele beperking van hun tiener wel, geen of een beetje een rol speelt in de toekomstverwachtingen. Dit is gedaan op dezelfde subschalen als bij de stellingen voor toekomstverwachtingen gebruikt zijn: schoolverwachtingen, welzijnsverwachtingen en de verwachting wat betreft de sociale omgeving. Voor één van de ouders is de vraag naar welzijnsverwachtingen niet gesteld en is daarom niet opgenomen in de tabel. De moeder van een jongen met een ernstige en progressieve visuele beperking benoemt bij de verwachtingen wat betreft de sociale omgeving: “Hij kan niet zomaar de

kantine inlopen en denken daar zit die en daar zit die, daar ga ik even bij aansluiten. Dan moeten zij hem roepen, anders zie hij niet dat ze daar zitten. Dus dat maakt het zeker lastiger”.

Tabel 8

Frequentie in Hoe verre de Visuele Beperking een Rol speelt in de Toekomstverwachtingen van Ouders (N = 11)

Schaal	Wel een rol	Een beetje een rol	Geen rol
Schoolverwachtingen	5	5	1
Welzijnsverwachtingen	5	5	0
Verwachtingen sociale omgeving	5	4	2

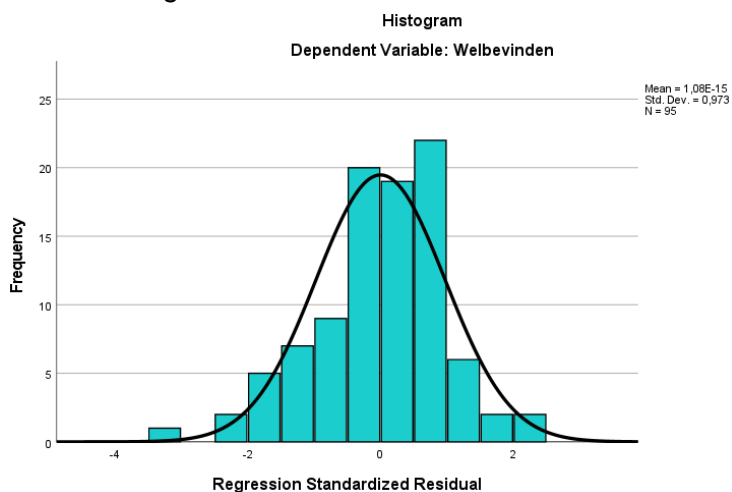
Kef-Mantel

Assumpties

Voorafgaand aan de analyses zijn de assumpties gecontroleerd. De residuen zijn bij benadering normaal verdeeld, zie figuur 4. Er is voldaan aan de assumptie van normaliteit. Voor de assumptie van homogeniteit is gekeken naar een *scatter plot*. De punten liggen zo goed als op de lijn, zoals in figuur 5 te zien is. Daarmee is er voldaan aan de assumptie. Voor de variabelen beleefde opvoeding autonomie stimuleren en de gemiddelde leeftijd voor ontwikkelingstaken lijkt voldaan te zijn aan de assumptie voor lineariteit. Deze is bekeken door middel van *scatter plots*. De multicollineariteit is bekeken door middel van de VIF. Doordat alle waardes onder de 4 zitten, is er nauwelijks sprake van multicollineariteit. Er is dus aan de assumptie voldaan.

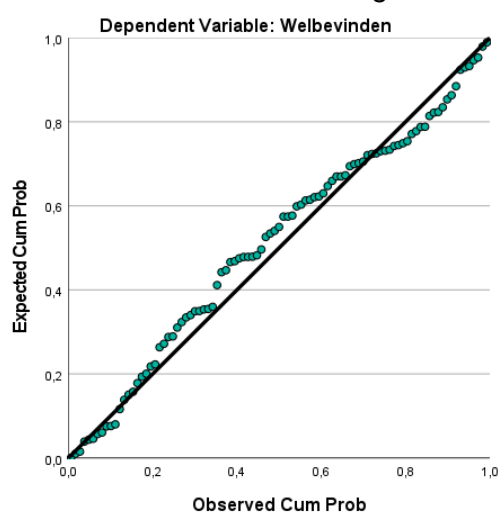
Figuur 4

Verdeling Residuen

Figuur 5

Scatter Plot voor Homogeniteit

Beschrijvende statistiek

Door middel van de beschrijvende statistiek is de eerste onderzoeksvraag beantwoord. Voor percentages betreffende de demografische gegevens van de jongeren en hun ouders wordt verwezen naar het methoden hoofdstuk. De beschrijvende gegevens met gemiddeldes en standaarddeviaties van de overige variabelen zijn terug te vinden in tabel 9.

Tabel 9

Range, Gemiddelde (M) en Standaarddeviatie (SD) van de Afhankelijke en Onafhankelijke Variabelen Kef-Mantel (N = 95)

Variabele	Range	M	SD
Welbevinden tiener	4.00 - 10.00	7.88	1.34
Beleefde opvoeding autonomie stimuleren tiener	1.83 - 6.00	4.30	0.97
Leeftijd alleen vakantie	12.00 - 21.00	16.24	1.52
Leeftijd alleen thuis	12.00 - 22.00	17.22	1.29
Leeftijd keuze kleren	1.00 - 18.00	11.48	3.38
Totaal gemiddelde leeftijd ontwikkelingstaken	10.33 - 18.00	14.98	1.52

Verschilscores

Voor de tweede onderzoeksvraag in huidig these-onderzoek wordt gekeken naar de verschillen tussen de groepen onder de aard en de ernst van de visuele van de jongeren. Voor de ernst van de visuele beperking wordt er naast de matige slechthoortheid en ernstige slechthoortheid ook gekeken naar de groep jongeren die blind zijn. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van een *one-way ANOVA*. Voor de variabele aard van de visuele beperking wordt gekeken naar de verschillen tussen de groepen met een stabiele of een progressieve beperking. Dit wordt geanalyseerd via een *Independent Samples T Test*. De resultaten van de analyses van de ANOVA en *T Test* en zijn terug te vinden in tabel 10.

Het verschil in een gevoel van welbevinden tussen de groepen tieners met matige slechthoortheid, ernstige slechthoortheid en blindheid is niet significant. Het welbevinden onder tieners met een progressieve visuele beperking verschilde niet significant van die van tieners met een stabiele visuele beperking. Hoewel het verschil tussen aard niet significant bevonden is, valt de p-waarde wel tussen de .05 en .10. Er is dus sprake van een trend. Er zou voorzichtig gesteld kunnen worden dat een gevoel van welbevinden onder jongeren met een progressieve visuele beperking lager ligt dan bij jongeren met een stabiele beperking.

Het verschil in de gemiddelde beleefde opvoeding autonomie stimuleren tussen de groepen van de ernst van de visuele beperking onder de jongeren verschilde niet significant van elkaar.

Als laatste is er gekeken naar de verschillen in gemiddelde leeftijden waarop ouders verwachten dat hun kind bepaalde ontwikkelingstaken zelfstandig zou kunnen. De ANOVA laat zien dat er geen significant verschil gevonden is tussen de jongeren met verschillende mate van ernst van de visuele beperking. Uit de T Toets voor verschillen op het gebied van gemiddelde leeftijden tussen jongeren met een progressieve en stabiele visuele beperking kwam daarbij ook geen significant resultaat naar voren.

Tabel 10

Resultaten van de Independent Samples T Test en ANOVA (N=95)

Variabelen	Groepen	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Welbevinden	Matige SLZ	7.89	1.38		0.68	.512
	Ernstige SLZ	7.69	1.35			
	Blind	8.20	1.21			
Welbevinden	Progressief	7.57	1.58	-1.75		.083 ^t
	Stabiel	8.07	1.16			
Beleefde opvoeding autonomie stimuleren	Matige SLZ	4.31	0.90		0.06	.941
	Ernstige SLZ	4.24	0.19			
	Blind	4.34	0.32			
Beleefde opvoeding autonomie stimuleren	Progressief	4.33	1.04	0.25		.806
	Stabiel	4.28	0.93			
Gemiddelde leeftijd ontwikkelingstaken	Matige SLZ	14.80	1.46		0.94	.395
	Ernstige SLZ	15.17	1.39			
	Blind	15.30	1.93			
Gemiddelde leeftijd ontwikkelingstaken	Progressief	14.87	1.51	-0.57		.573
	Stabiel	15.05	1.53			

* = $p < .05$; ^t = $< .10$

SLZ = slechtiendheid

Samenhang

De derde onderzoeksvraag kijkt naar de samenhang tussen de variabelen door middel van de Pearson's correlatiecoëfficiënt (r). Een overzicht van de onderlinge samenhang van de variabelen en hun significantie is weergegeven in tabel 11. De variabele

gemiddelde leeftijd ontwikkelingstaken (toekomstverwachtingen) correleert onbeduidend en niet significant met de afhankelijke variabele. Voor de beleefde opvoeding autonomie stimuleren is een niet-significant en zwak verband gevonden met de afhankelijke variabele. De p-waarde (.107) voor deze correlatie viel net buiten het niveau waarop een trend gevonden zou kunnen worden. Verder hangen de twee onafhankelijke variabelen samen met een zwak, maar niet-significant verband.

Tabel 11

Pearson's correlatiecoëfficiënt (r) (N=95)

	1.	2.	3.
1. Welbevinden tiener	-		
2. Beleefde opvoeding autonomie stimuleren tiener	0.16	-	
3. Gemiddelde leeftijd ontwikkelingstaken	0.08	0.15	-

* = $p < .05$; $t = < .10$

Voorspeller

Middels een multipole lineaire regressieanalyse is de vierde onderzoeksvraag, naar welke variabele de sterkste voorspeller van welbevinden is, beantwoord. Voor de variabele aard van de visuele beperking is een dummy-variabele aangemaakt. Zie tabel 11 voor een overzicht van de gevonden resultaten en een analyse van het regressiemodel. De variantie voor welbevinden wordt maar voor 3% verklaard door de ernst en aard van de visuele beperking, de beleefde autonomie stimuleren en de gemiddelde leeftijd op de ontwikkelingstaken. Het totale model is niet significant. Voor geen van de verklarende variabelen is een significant hoofdeffect op een gevoel van welbevinden gevonden. Wel zijn er voor de aard van de visuele beperking en de beleefde opvoeding autonomie stimuleren trends gevonden. Aan de hand van deze gegevens zou voorzichtig gesteld kunnen worden dat de aard van de visuele beperking en de beleefde autonomie stimulatie een gevoel van

welbevinden het sterkst verklaren. Voor de aard van de visuele beperking is dit een negatieve verklaring. Dit zou kunnen betekenen dat hoe meer progressief de visuele beperking van aard is, hoe lager gevoel van welbevinden is. Voor de beleefde opvoeding autonomie stimuleren is het zo dat hoe hoger de beleefde autonomie stimulatie, hoe hoger een gevoel van welbevinden,

Tabel 11

Resultaten Multipele Regressieanalyse op Welbevinden (N = 95)

Predictor	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>β</i>
(Constant)	5.68	1.59	3.57	.001 *	
Ernst visuele beperking	0.07	0.18	0.36	.721	0.037
Aard visuele beperking	-0.50	0.28	-1.75	.083 ^t	-0.179
Beleefde opvoeding autonomie stimuleren tiener	0.26	0.14	1.79	.077 ^t	0.184
Gemiddelde leeftijd ontwikkelingstaken	0.08	0.09	0.86	.392	0.089

Adjusted R² = .03, F (4.90) = 1.72, p = .152

* = *p* < .05 ; ^t = < .10

Discussie

Conclusie en discussie

In huidig these-onderzoek zijn tieners met een visuele beperking en hun ouder(s) geïnterviewd waarbij gesloten en open vragen zijn gesteld. Doordat er veel individuele verschillen te vinden zijn in de ervaren problemen van tieners met een visuele beperking, zijn in huidig these-onderzoek een aantal onderwerpen uitgelicht die in relatie staan tot een gevoel van welbevinden. Er is de tieners gevraagd naar hun welbevinden, hoe de tieners de opvoeding beleven wat betreft de stimulatie van de autonomie en ouders is gevraagd naar de toekomstverwachtingen voor de kinderen. Een positief gevoel van welbevinden zorgt

ervoor dat mensen lekker in hun vel zitten en zij zullen hierdoor beter presteren. Voor de eerste onderzoeksvraag over de waarde die de variabelen aannemen werd in huidig these-onderzoek verwacht dat de tieners een gemiddelde score voor een gevoel van welbevinden zouden behalen (rond de 7.5), zoals dit ook in meerdere onderzoeken van Kef is gevonden (Kef, 2006; Kef, Habokothé & Hox, 1998). Uit de data van het PLoCC-VI onderzoek komt echter een gemiddeld welbevinden van 8.8, wat een stuk hoger ligt dan verwacht. Daarbij is de spreiding niet hoog (7-10), wat mogelijk komt door een laag aantal respondenten (N = 11). De tieners met een visuele beperking voelen zich over het algemeen erg goed. Voor de data uit het Kef-Mantel onderzoek komt de gemiddelde waarde van welbevinden op 7.9. De adolescenten voelen zich over het algemeen goed. Dit is zoals verwacht.

Voor de subschaal autonomie van de NOV werd in huidig onderzoek verwacht dat er net als in het onderzoek van Kef (2006) op de Likertschaal een gemiddelde van tussen de 3 en de 4 zou worden behaald. De tieners in het PLoCC-VI onderzoek behalen een gemiddelde van 3.9 op de beleefde opvoeding wat betreft de autonomie stimulatie. Deze score komt overeen met de verwachtingen; wat gemiddeld een beetje mee eens betekent. De tieners met een visuele beperking ervaren in de opvoeding gemiddeld een beetje autonomie stimulatie. Voor het Kef-Mantel onderzoek lag dit gemiddelde op een 4.3. Deze score valt tussen een beetje mee eens en tamelijk mee eens, maar meer neigt naar een beetje mee eens. Wel ligt deze waarde iets boven de verwachtingen. Ondanks dat een visuele beperking over het algemeen meer afhankelijkheid met zich meebrengt (Gringhuis, 1996), durven ouders hun kinderen met een visuele beperking steeds meer los te laten (Mantel, 2006). In een ander onderzoek van Kef (2007) wordt dit door jongeren ook zo ervaren. Resultaten uit huidig onderzoek komen hier redelijk mee overeen.

Voor de toekomstverwachtingen van ouders was het lastig een hypothese op te stellen, omdat er weinig onderzoek is gedaan naar toekomstverwachtingen van ouders van kinderen met een visuele beperking. Op basis van kennis uit de literatuur en een longitudinaal onderzoek, werd een lage tot gemiddelde score op toekomstverwachtingen verwacht (Kef, 2006). In huidig these-onderzoek is niet voldaan aan deze verwachtingen. Op

de vijfpunts Likertschaal is een gemiddelde van 4.1 gevonden, wat betekent dat ouders verwachten dat de stellingen waarschijnlijk gaan uitkomen. De toekomstverwachtingen van ouders van tieners met een visuele beperking neigen eerder naar meer positieve (hoge) verwachtingen. Voor data uit de onderzoeken van Kef-Mantel is gebruik gemaakt van een ander soort meetinstrument. Daarom is er op voorhand geen verwachting gesteld. Het betreft een instrument zoals deze gebruikt is in het onderzoek van Deković, Noom & Meeus (1997), waar naar schattingen van leeftijd wordt gevraagd waarop ouders verwachten dat kinderen alleen bepaalde ontwikkelingstaken kunnen uitvoeren. Er wordt een gemiddelde leeftijd van 14.98 jaar gevonden. Ouders van adolescenten met een visuele beperking verwachten dat hun kinderen gemiddeld rond de 15 jaar deze taken op het gebied van kleding keuze, alleen thuis zijn en alleen op vakantie gaan zelfstandig kunnen uitvoeren. Dit is een redelijk lage leeftijd, wat staat voor meer positieve verwachtingen.

Door middel van open vragen in het PLoCC-VI onderzoek is de tieners en hun ouder(s) meer ruimte gegeven om dieper in te gaan op de onderwerpen beleefde autonomie in de opvoeding en toekomstverwachtingen van ouders. Aan de hand van frequenties en citaten is in huidig these-onderzoek meer waarde gegeven aan de kwantitatieve data. Uit de interviews wat betreft beleefde opvoeding van de autonomie stimulatie komt naar voren dat de tieners vooral veel in overleg met hun ouders beslissen. Dit is ongeveer hetzelfde wanneer de tieners iets nieuws willen proberen waarvan de ouders niet zeker zullen weten wat er zal gebeuren. Daarnaast geven maar een paar tieners aan dat zij zelf alles beslissen en maar één tiener zegt dat de ouders alles bepalen. Dit komt voor een groot deel overeen met de gevonden kwantitatieve data waarin de tieners een beetje autonomie ervaren.

Voor de tweede onderzoeksvraag is gekeken naar de verschillen in gemiddeldes tussen de groepen binnen de ernst en aard van de visuele beperking. Allereerst is een gevoel van welbevinden vergeleken in de subgroepen matige en ernstige visuele beperking. Vanuit de literatuur is gevonden dat de mate van ernst invloed heeft op het deelnemen aan

bijvoorbeeld activiteiten in de sociale context waardoor de sociale participatie laag is en dit weer invloed heeft op een gevoel van welbevinden (Bogart, 2014; Heppe et al., 2015). Daarom werd verwacht dat een gevoel van welbevinden gemiddeld hoger zou zijn voor de groep van tieners met een minder ernstige visuele beperking, maar dit verschil is niet gevonden. Voor de data uit het onderzoek van Kef-Mantel is de groep blinde adolescente meegenomen, maar ook hier werd dit verschil niet gevonden. De hypothese dat een gevoel van welbevinden hoger is onder tieners met een matige visuele beperking dan met een ernstige visuele beperking, wordt niet aangenomen. Het verschil in welbevinden tussen tieners met een progressieve en stabiele visuele beperking is in PLoCC-VI data tegen verwachtingen in, niet significant. Vanuit de literatuur komt naar voren dat wanneer iemand een progressieve beperking heeft, de onzekerheid en constante aanpassing van levensstijl een negatief effect heeft op een gevoel van welbevinden (Heckenhausen et al., 2010). In het Kef-Mantel onderzoek is er voor dit verschil sprake van een trend. Er is geen significant resultaat gevonden, maar de verwachting zou voorzichtig aangenomen kunnen worden. Gezien het feit dat de spreiding voor een gevoel van welbevinden in de PLoCC-VI data erg klein is en aantal respondenten laag ligt, is het niet gek dat er geen verschil gevonden is tussen de verschillende subgroepen. Wellicht zal dit verschil wel te vinden zijn in een studie met meer deelnemers. In een onderzoek met meer participanten (Kef-Mantel) is namelijk een trend gevonden. Daardoor bestaat er de mogelijkheid voor een verschil in de populatie voor welbevinden tussen jongeren met een progressieve en stabiele visuele beperking, zoals in eerder onderzoek ook is aangetoond (Schilling et al., 2016; Kef, 2006).

In dezelfde subgroepen is gekeken of er significante verschillen te vinden waren voor het beleefde autonomie stimuleren in de opvoeding. Vanuit de literatuur komt naar voren dat het hebben van een visuele beperking afhankelijkheid met zich meebrengt (Gringhuis, 1996). Daarbij bepaalt de mate van ernst hoe beschermend ouders zijn in de opvoeding en in welke mate ze de autonomie stimuleren (Tadić et al., 2015). Echter, de resultaten van het PLoCC-VI onderzoek sluiten niet aan bij de literatuur. Er wordt door tieners met een matige visuele beperking niet meer autonomie stimulatie ervaren in de opvoeding. Ook wordt in het

Kef-Mantel onderzoek niet aan de verwachtingen voldaan. In een onderzoek van De Haan en collega's (2009) is gevonden dat ouders van kinderen met een stabiele beperking zich competentier voelen in de opvoeding en daardoor meer de autonomie stimuleren. Dit is niet uit de analyse van het PLoCC-VI onderzoek naar voren gekomen. Er is zelfs door tieners met een progressieve visuele beperking in hele kleine mate hoger gescoord op autonomie dan voor tieners met een stabiele beperking, maar dit verschil was niet significant. Ook in de resultaten van de analyse van het onderzoek van Kef-Mantel wordt de verwachting niet bevestigd.

Wat betreft de verschillen in toekomstverwachtingen van ouders wordt vanuit de literatuur gesteld dat de mate van ernst om aanpassingen in het verwachtingspatroon van ouders vraagt (Couturier, 1996). Resultaten uit het PLoCC-VI onderzoek laten daarentegen andere resultaten zien, namelijk dat ouders geen verschillende toekomstverwachtingen hebben voor tieners met een matige of ernstige visuele beperking, of tieners met een progressieve of stabiele visuele beperking. De gemiddelde toekomstverwachtingen voor ouders van tieners met een progressieve visuele beperking was zelfs gelijk aan die van tieners met een stabiele visuele beperking. Vanuit de analyses van het Kef-Mantel onderzoek wordt de literatuur ook niet bevestigd.

Vanuit de kwalitatieve data wat betreft de toekomstverwachtingen van ouders is buiten de drie subschalen gevraagd wat ouders bezighoudt wanneer zij denken aan de toekomst van hun tiener met een visuele beperking. Hierbij worden veel verschillende factoren genoemd, zoals het vinden van een huis, een baan en de mate waarin hun kind zelfstandig kan functioneren later. Over het algemeen hebben ouders wel een positief gevoel over de toekomst van hun kind. Veelal is dit wel in combinatie met onzekerheid, maar ouders geven vaak aan dat een positief gevoel overheerst. Wel is het zo dat de meeste ouders niet erg ver vooruit durven te denken. De meeste ouders kijken tot aan het einde van de middelbare schoolperiode. Een paar ouders bekijken het echt van dag tot dag of niet verder dan een jaar. Vanuit de demografische gegevens is geen verband te vinden voor de

antwoorden van de ouders met de ernst of de aard van de visuele beperking. Zo heeft één van de ouders die van dag tot dag kijkt een tiener met een ernstige en progressieve beperking en een andere ouder die van dag tot dag kijkt een tiener met een matige en stabiele beperking. Vanuit de literatuur zou verwacht kunnen worden dat ouders van tieners met een ernstige of progressieve visuele beperking, door onzekerheid over het verloop van de beperking (Heckhausen et al., 2010), minder ver vooruit durven te kijken dan ouders van tieners met een matige of stabiele visuele beperking. Dit kan uit het onderzoek niet bevestigd worden. Het was niet voor de hand liggend om aan te nemen dat de visuele beperking iets met de toekomstverwachtingen van ouders te maken heeft, daarom is hen per subschaal gevraagd in welke mate de visuele beperking een rol speelt. Voor weinig ouders speelt de visuele beperking geen rol in de verwachtingen. Verder zijn de antwoorden van ouders redelijk verdeeld tussen dat het wel een rol speelt en een beetje een rol speelt.

Vervolgens is voor de derde onderzoeksvraag gekeken naar de samenhang tussen de variabele; welbevinden, beleefde opvoeding autonomie stimuleren en de toekomstverwachtingen. Autonomie draagt volgens de zelfdeterminatie-theorie bij aan een gevoel van welbevinden (Ryan en Deci, 2000). Je zou daarom een samenhang verwachten, maar deze is in huidig these-onderzoek niet gevonden; voor zowel de data uit het PLoCC-VI onderzoek als het Kef-Mantel onderzoek. Er is relatief weinig onderzoek gedaan naar toekomstverwachtingen. De onderzoeken die er zijn geven tegenstrijdige resultaten; ouders met hoge verwachtingen stimuleren hun kind meer en dit zorgt voor meer tevredenheid (Carter et al., 2010), maar Krizan en Windchtil (2009) stellen dat te hoge verwachtingen vaak leiden tot teleurstelling. Er wordt in ieder geval wel een verband verwacht, positief of negatief. In het Kef-Mantel onderzoek werd een niet-significante en onbeduidende samenhang gevonden in tegenstelling tot het PLoCC-VI onderzoek. Hier werd een significant positief en sterk verband gevonden. Dit zegt ons dat positieve toekomstverwachtingen van ouders een sterk onderling verband hebben met een gevoel van welbevinden van een tiener met een visuele beperking. Er is in de literatuur weinig te vinden

wat betreft een eventueel verband tussen toekomstverwachtingen en de opvoedingsbeleving van autonomie stimulatie. Volgens Moon & Hoffman (2008) spelen toekomstverwachtingen een rol in het opvoedingsgedrag van ouders. Er is voor zowel PLoCC-VI en Kef-Mantel geen verband gevonden.

De laatste onderzoeksvraag onderzocht welke variabele de sterkste voorspeller is voor het welbevinden van tieners met een visuele beperking. Zowel medische persoonlijke factoren als factoren uit de omgeving kunnen relaties hebben met het psychologisch functioneren van kinderen (WHO, 2002). De resultaten van de analyse van PLoCC-VI laten zien dat geen van de variabelen een betrouwbare voorspeller is van een gevoel van welbevinden. Vanuit het onderzoek van Kef (2006) werd daarentegen verwacht dat de ernst van de visuele beperking een sterke voorspeller voor een gevoel van welbevinden zou zijn. Echter, geen van de variabelen zijn in de PLoCC-VI data sterke voorspellers voor het welbevinden. Voor het Kef-Mantel onderzoek zijn twee trends gevonden in het model, voor de aard van de visuele beperking en de beleefde opvoeding autonomie stimuleren. Het lijkt dat deze twee variabelen het welbevinden het sterkst kunnen verklaren. Wanneer de visuele beperking meer progressief van aard, heeft het welbevinden de neiging af te nemen. En als er meer autonomie stimulatie in de opvoeding ervaren wordt, neigt het welbevinden toe te nemen.

Sterke en zwakke kanten van het onderzoek

Een sterk punt in huidig these-onderzoek zijn de resultaten die zijn voortgekomen uit de kwalitatieve data. Wanneer in onderzoek alleen gebruik wordt gemaakt van een vragenlijst kunnen achterliggende gedachtes, gevoelens en motivatie niet achterhaald worden (Philipsen & Vernooij, 2004). Door middel van de semigestructureerd interviews zijn alle tieners en hun ouder(s) diepgaandere vragen gesteld en hieruit is interessante data voortgekomen. Wat huidig these-onderzoek ook sterk maakt, is dat het wetenschappelijke relevantie heeft. Zoals eerder beschreven is vanuit onderzoek van Kúld en collega's (2020)

naar voren gekomen dat er behoefte is aan onderzoek op het gebied van welbevinden van kinderen met een visuele beperking. Huidig these-onderzoek introduceert daarbij een nog wat nieuw onderwerp voor onderzoek naar kinderen met een visuele beperking, namelijk de toekomstverwachtingen van ouders. Voornamelijk in het onderwijs is veelal gekeken naar de verwachtingen van leraren op bijvoorbeeld kansarme kinderen of kinderen met een cognitieve beperking. In het scriptie-onderzoek van Mantel (2006) is een vergelijkbaar onderwerp onderzocht, maar daarbij is niet specifiek naar de verwachtingen gevraagd. Huidig these-onderzoek geeft hiervoor een aanzet en in het vervolg van het PLoCC-VI onderzoek van Veldhorst worden meer ouders naar hun verwachtingen gevraagd.

Naast de sterke punten heeft huidig these-onderzoek ook wat zwakke kanten. Er is sprake van een lage validiteit doordat er op dit moment maar elf respondenten in het PLoCC-VI onderzoek deelnemen. Het lage aantal respondenten is te verklaren vanuit het opstartproces waarin het PLoCC-VI onderzoek zich in bevindt. De onderzoeker van huidig these-onderzoek had door deadlines voor het afstuderen niet de tijd om meer aanmeldingen af te wachten die pas vanaf oktober 2021 verwacht worden. Waarna pas in de weken daarna de instrumenten bij die nieuwe gezinnen afgenomen zullen gaan worden. Om toch een onderzoek van waarde af te leveren is daarom besloten de data uit een oud longitudinaal onderzoek van dr. Kef toe te voegen. Waarbij ook data is verzameld bij 95 jongeren met een visuele beperking en hun ouders. De variabelen in dit onderzoek, uitgezonderd toekomstverwachtingen, kwamen allemaal 1-op-1 overeen met de variabelen van huidig these-onderzoek. Daarom konden deze resultaten naast elkaar gezet worden. Wel is er sprake van twee verschillende doelgroepen; tieners van 12 tot 14 jaar (PLoCC-VI) en jongeren van 14 tot 21 jaar (Kef-Mantel).

Een ander aandachtspunt in dit onderzoek is de betrouwbaarheid van enkele subschalen. Vanwege een onacceptabele betrouwbaarheid is één vraag van de subschaal autonomie verwijderd uit de analyses. Dit was noodzakelijk voor een zo goed mogelijke betrouwbaarheid van de vragenlijst. De lage Chronbachs Alfa is mede te verklaren vanuit het lage aantal respondenten. Bij een groter aantal respondenten heb je meer spreiding en

zijn extreme antwoorden vaak niet opvallend. Na het verwijderen van het item was de Chronbachs Alfa overigens nog steeds aan de lage kant, maar ook dit is te verklaren vanuit het lage aantal respondenten.

Een volgende punt van aandacht is dat er in het PLoCC-VI onderzoek gebruik is gemaakt van de groepen tieners met een matige en ernstige slechtziendheid in tegenstelling tot het Kef-Mantel onderzoek, die daarnaast gebruik heeft gemaakt van een groep met blinde jongeren. Er is besloten gebruik te maken van deze groep blinde jongeren op basis van de theorie, waarin vaker gekeken wordt naar bijvoorbeeld verschillen tussen slechtziendheid en blindheid (Keunen et collega's, 2011; Postma, 2007). Er is weinig onderzoek gedaan naar de concepten uit deze these waarbij dus ook verwachtingen van ouders betrokken worden, waardoor we informatie over gezinnen met een blinde tiener niet wilden weglaten. Daarbij is er sprake van een hogere power wanneer er meer deelnemers zijn. In de eerste instantie zouden ook blinde tieners in het PLoCC-VI project meegenomen worden, maar in de huidige stand van de werving hebben zij zich nog niet aangemeld.

Uit de resultaten van de eerste onderzoeksvraag komt naar voren dat er hogere scores zijn gevonden dan in de eerste instantie verwacht werd. Zo voelen de tieners met een visuele beperking zich over het algemeen goed en hebben ouders positieve verwachtingen. Er is in huidig these-onderzoek een sterk, positief resultaat gevonden voor de onderlinge samenhang van deze variabelen, maar dit verklaart niet waarom bijvoorbeeld de score op welbevinden zo hoog is uitgevallen. De verwachtingen voor welbevinden zijn opgesteld aan de hand van literatuur dat wat verouderd is (2006). In het onderzoek van Kef (2006) zijn adolescenten (14 tot 21 jaar) met een visuele beperking onderzocht in tegenstelling tot het PLoCC-VI project. De participanten in dat onderzoek zijn tieners (12 tot 14 jaar) met een visuele beperking. Naarmate je ouder wordt krijg je meer verantwoordelijkheden en word je zelfstandiger (Gringhuis et al., 1996). Dit kan meer druk met zich meebrengen waardoor je minder lekker in je vel zit (Meeus, 2019).

Implicaties

Uit het bestuderen van de literatuur voor huidig these-onderzoek komt naar voren dat de aard van de visuele beperking en de beleefde autonomie stimulatie in de opvoeding mogelijk een sterke rol spelen bij het welbevinden van tieners met een visuele beperking. Hiervoor is in huidig these-onderzoek geen sterk bewijs gevonden, alleen een trend die aangeeft dat er wel een rol kan zijn. Deze bevinding draagt bij aan het wetenschappelijk belang dat aangaf behoefte te hebben aan onderzoek naar onderwerpen in relatie met het psychologisch functioneren van kinderen met een visuele beperking (Elsman et al., 2017; Kúld et al., 2020). Daarbij zijn er in huidig these-onderzoek een paar factoren uit de sociale context van tieners en jongeren met een visuele beperking onderzocht. Deze mogelijke verbanden dragen bij aan de *evidence-based* kennis dat in de praktijk gebruikt kan worden. Aangezien de beleefde opvoeding van het autonomie stimuleren een mogelijke voorspeller is voor een gevoel van welbevinden, is het in de praktijk belangrijk hier zicht op te hebben om eventueel vroegtijdige interventieprogramma's in gezinnen op te stellen. Tot slot is er een mogelijk verschil gevonden voor een gevoel van welbevinden tussen tieners met een stabiele en tieners met een progressieve visuele beperking, namelijk dat jongeren met een stabiele visuele beperking een hoger gevoel van welbevinden hebben dan jongeren met een progressieve visuele beperking. Voor orthopedagogen in het werk met tieners met een visuele beperking kan het van belang zijn hier aandacht voor te hebben en hier rekening mee te houden.

Suggesties voor vervolgonderzoek

Tijdens het verdere verloop van het longitudinale PLoCC-VI onderzoek van Veldhorst zullen hoogstwaarschijnlijk meer tieners samen met hun ouder(s) geworven worden. Dit onderzoek kan aantonen of er naar mate er meer respondenten deelnemen, er andere resultaten gevonden zullen worden die meer aansluiting vinden bij de huidige literatuur. Zo zijn in de data van het Kef-Mantel onderzoek (met meer respondenten) al meer mogelijke

verbanden en mogelijke verschillen gevonden dan in de PLoCC-VI dataset. Daarbij is er in huidig these-onderzoek met slechts elf participanten een trend gevonden in de samenhang tussen toekomstverwachtingen van ouders en het welbevinden van de tieners met een visuele beperking. Dit biedt mogelijkheden om in het latere onderzoek een sterker verband te vinden.

In zowel de dataset van PLoCC-VI als van Kef-Mantel komt naar voren dat jongeren met een visuele beperking een beetje autonomie stimulatie ervaren in de opvoeding. Dit zit aan de bovenkant van de Likertschaal, maar kan voor ouders misschien wat laag uitvallen. Tijdens één van de interviews hoorde een ouder dat haar kind een paar lage cijfers gaf op de autonomie subschaal. Tijdens het interview over toekomstverwachtingen benoemde deze ouder dat zij dacht haar kind genoeg te stimuleren om eigen keuzes te maken en was dus verbaast over de antwoorden die haar tiener gaf. “Ja, en zelf denken we van nou jongen, we laten je zelf alles proberen, maar zelf ervaart hij dat dus niet zo”. Dit zette de onderzoeker aan het denken. Vervolgonderzoek zou zich naast de opvoedingsbeleving van het kind ook kunnen focussen op de opvoedvaardigheden van ouders. Volgens De Haan en collega's (2009) uit het competentiegevoel van ouders in hun opvoedvaardigheden zich in het opvoedingsgedrag van ouders. Het kan wetenswaardig zijn voor de *evidence-based* kennis of het gevoel van ouders met betrekking tot het opvoedingsgedrag overeenkomt met de opvoedingsbeleving van de kinderen met een visuele beperking.

Voor beide onderzoeken (PLoCC-VI en Kef-Mantel) is in huidig these-onderzoek gekeken naar de data verkregen uit één meetmoment. Dit maakt dat het design van beide onderzoeken cross-sectioneel is. Het onderzoek van Kef heeft door de jaren heen meerdere metingen gehouden waardoor er longitudinale analyses gedaan zouden kunnen worden. Het PLoCC-VI is een onderzoek dat de ontwikkeling van baby's en tieners met een visuele beperking voor langere tijd zal gaan volgen. Door middel van longitudinaal onderzoek kunnen causale relaties vastgesteld worden. Ook kan dit soort onderzoek de invloed van alternatieve variabelen uitsluiten. Toekomstige theses van studenten kunnen de data verkregen uit meerdere meetmomenten uit deze onderzoeken gebruiken om verschillende

soorten onderzoeksvragen te beantwoorden. Hierdoor worden meer theorieën onderzocht en wordt er meer nieuwe kennis beschikbaar gesteld op het gebied van pedagogische wetenschappen.

Een laatste suggestie voor vervolgonderzoek is om verder te kijken naar variabele die sterke voorspellers kunnen zijn voor een gevoel van welbevinden. Zoals in huidig these-onderzoek gevonden is bij de aard van de visuele beperking en de beleefde opvoeding autonomie stimuleren. Kúld en collega's (2020) benoemen in hun literatuuronderzoek dat kinderen met een visuele beperking een grote risicogroep voor problemen op het gebied van het welbevinden. Wanneer verschillende factoren die een sterke invloed hebben op het welbevinden uitgelicht worden, kan hier in de hulpverlening voldoende aandacht aan besteed worden ter preventie van eventuele problemen.

Literatuurlijst

- Barak, S., Elad, D., Silberg, T., & Brezner, A. (2017). Mothers and fathers of children with cerebral palsy: differences in future expectations. *Journal of Developmental and Physical Disabilities, 29*(2), 223–240. <https://doi.org/10.1007/s10882-016-9521-1>
- Bogart, K. R. (2014). The role of disability self-concept in adaptation to congenital or acquired disability. *Rehabilitation Psychology, 59*(1), 107–15. <https://doi.org/10.1037/a0035800>
- Bogart, K. R., Rottenstein, A., Lund, E. M., & Bouchard, L. (2017). Who self-identifies as disabled? an examination of impairment and contextual predictors. *Rehabilitation Psychology, 62*(4), 553–562. <https://doi.org/10.1037/rep0000132>
- Burton, S., Hooper, L. M., Tomek, S., Cauley, B., Washington, A., & Pössel P. (2018). The mediating effects of parentification on the relation between parenting behavior and well-being and depressive symptoms in early adolescents. *Journal of Child and Family Studies, 27*(12), 4044–4059. <https://doi.org/10.1007/s10826-018-1215-0>
- Cantril, H. (1965). *The pattern of human concerns*. Rutgers University Press.
- Carter, E. W., Trainor, A., Owens, L., Sweden, B., & Sun, Y. (2010). Self-determination

- prospects of youth with high incidence disabilities: divergent perspectives and related factors. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 18, 67–81.
- Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences* (2nd ed.). Lawrence Erlbaum Associates.
- Couturier, G. L. G. (1996). Diagnostiek bij kinderen jonger dan 6 jaar. In T. Kieviet, J. de Wit, J. H. A. Groenendaal & J. A. Tak (Red.), *Handboek psychodiagnostiek voor de hulpverlening aan kinderen*. De Tijdstroom.
- De Boer, H., Bosker, R. J., & van der Werf, M. P. C. (2010). Sustainability of teacher expectation bias effects on long-term student performance. *Journal of Educational Psychology*, 102(1), 168–168.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2013). The importance of autonomy for development and wellbeing. *Self-regulation and autonomy: Social and developmental dimensions of human conduct*, 19-46. University of Rochester.
- De Haan, A. D., Prinzie, P., & Deković M. (2009). Mothers' and fathers' personality and parenting: the mediating role of sense of competence. *Developmental Psychology*, 45(6), 1695–707. <https://doi.org/10.1037/a0016121>
- Deković, M., Noom, M.J. & Meeus, W. (1997). Expectations regarding development during adolescence: Parental and adolescent perspective. *Journal of youth and adolescence*, 26(3), 253-272. <https://doi.org/10.1007/s10964-005-0001-7>
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 572–575. <https://doi.org/10.1037//0033-2909.95.3.542>
- Diener, E., Sapyta, J. J., & Suh, E. (1998). Subjective well-being is essential to well-being. *Psychological Inquiry*, 9(1), 33–37.
- Elsman, E. B. M., van Rens, G. H. M. B. & van Nispen, R. M. A. (2017). Impact of visual impairment on the lives of young adults in the Netherlands: a concept-mapping approach. *Disability and Rehabilitation*, 39(26), 2607–2618.
- Engels, R. C. M. E., Deković Maja & Meeus, W. (2002). Parenting practices, social skills and peer relationships in adolescence. *Social Behavior and Personality: An*

International Journal, 30(1), 3–17. <https://doi.org/10.2224/sbp.2002.30.1.3>

- Gerrits, L.A.W., Deković, M., Groenendaal, J.H.A., & Noom, M.J. (1996). Opvoedingsgedrag. In J. Ripens, J.M.A. Hermanns, & W.H.J. Meeus (Red.). *Opvoeden in Nederland* (41-69). Van Gorcum.
- Gold, D., Shaw, A., & Wolffe, K. (2010). The social lives of Canadian youths with visual impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 104(7), 431–443.
- Gray, M. R., & Steinberg, L. (1999). Unpacking authoritative parenting: reassessing a multidimensional construct. *Journal of Marriage and Family*, 61(3), 574–587.
- Gringhuis, D., Moonen, J. & van Woudenberg, P. (1996). *Kinderen die slecht zien. Ontwikkeling, opvoeding, onderwijs en hulpverlening*. Bohn Stafleu van Loghum.
- Gringhuis, D., Moonen, J. M. G., & van Woudenberg, P. A. (2010). Slechtziende en blinde kinderen. In *Ziekten en handicaps* (pp. 249–274). https://doi.org/10.1007/978-90-313-7834-0_14
- Grolnick, W. S., & Pomerantz, E. M. (2009). Issues and challenges in studying parental control: toward a new conceptualization. *Child Development Perspectives*, 3(3), 165–170. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2009.00099.x>
- Guerette, A. R., & Smedema, S. M. (2011). The relationship of perceived social support with well-being in adults with visual impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 105(7), 425–439. <https://doi.org/10.1177/0145482X1110500705>
- Häusser, J. A., Junker, N. M., & Dick, R. (2020). The *how* and the *when* of the social cure: a conceptual model of group- and individual-level mechanisms linking social identity to health and well-being. *European Journal of Social Psychology*, 50(4), 721–732. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2668>
- Heckhausen, J., Wrosch, C., & Schulz, R. (2010). A motivational theory of life-span development. *Psychological Review*, 117, 32– 60. <https://doi.org/10.1037/a0017668>
- Heiman, T. (2002). Parents of children with disabilities: resilience, coping, and future expectations. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 14(2), 159–171.

<https://doi.org/10.1023/A:1015219514621>

- Heppe, E. C. M., Kef, S., de Moor, M. H. M., & Schuengel, C. (2020). Loneliness in young adults with a visual impairment: links with perceived social support in a twenty-year longitudinal study. *Research in Developmental Disabilities, 101*, 103634–103634. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2020.103634>
- Heppe, E. C. M., Kef, S., & Schuengel, C. (2015). Testing the effectiveness of a mentoring intervention to improve social participation of adolescents with visual impairments: Study protocol for a randomized controlled trial. *Trials, 16*(1), 1–11. <https://doi.org/10.1186/s13063-015-1028-z>
- Heppe, E. C. M., Willemen, A. M., Kef, S., & Schuengel, C. (2019). Evaluation of a community-based mentoring program on psychosocial functioning of adolescents with a visual impairment: a randomized controlled trial. *British Journal of Visual Impairment, (20200709)*. <https://doi.org/10.1177/0264619620935944>
- Jussim, L., & Eccles, J. S. (1992). Teacher expectations: II. construction and reflection of student achievement. *Journal of Personality and Social Psychology, 63*(6), 947–961. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.63.6.947>
- Kef, S. (1999). *Outlook on relations. Personal networks and psychosocial characteristics of visually impaired adolescents*. Thela Thesis.
- Kef, S. (2006). *Omgaan met anderen en jezelf, onderzoek naar de psychosociale ontwikkeling, sociale netwerken en opvoeding van jongeren en jongvolwassenen met een visuele beperking*. Vrije Universiteit.
- Kef, S. (2007). *Ondersteuning door verder te kijken: toekomstnota*. Amsterdam : Vu Fpp, *Afd. Orthopedagogiek, (2007)*, 26 pp. <https://research.vu.nl/en/publications/65312249-da5c-4bfd-8a61-2d0defa7cf3f>.
- Kef, S. & Dekovic, M. (2004). The role of parental and peer support in adolescents well-being: a comparison of adolescents with and without a visual impairment. *Journal of Adolescence, 27*, 453-466.
- Kef, S., Habokothé, H. T., & Hox, J. J. (1998). Jongeren met een visuele beperking:

- persoonlijk netwerk en welbevinden. *Nederlands Tijdschrift Voor Opvoeding, Vorming En Onderwijs*, 14.
- Kef, S., Hox, J. J., & Habekothé H.T. (2000). Social networks of visually impaired and blind adolescents. Structure and effect on well-being. *Social Networks*, 22(1), 73–91.
[https://doi.org/10.1016/S0378-8733\(00\)00022-8](https://doi.org/10.1016/S0378-8733(00)00022-8)
- Koeslag, M., & Dronkers, J. (1994). Over advisering en de schoolloopbanen van migrantenleerlingen en autochtone leerlingen in het voortgezet onderwijs. *Tijdschrift voor Onderwijsresearch*, 19(3), 240–258.
- Krizan, Z., & Windschitl, P. D. (2009). Wishful thinking about the future: does desire bias optimism? *Social and Personality Psychology Compass*, 3, 227–243.
<https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2009.00169.x>
- Kúld, P., Kef, S., & Sterkenburg, P. (2020). Bibliometric mapping of psychological well-being among children with a visual impairment. *British Journal of Visual Impairment* 39(2), 131–146. <https://doi.org/10.1177/0264619620915245>
- Lindén-Boström M, & Persson, C. (2015). Disparities in mental health among adolescents with and without impairments. *Scandinavian Journal of Public Health*, 43(7), 728–35.
<https://doi.org/10.1177/1403494815589219>
- Mantel, L. (2005). *Autonomie en afhankelijkheid. De balans tussen autonomie en afhankelijkheid ervaren door ouders van adolescenten met een visuele beperking*. (doctoraalscriptie). Vrije Universiteit.
- Marvin, R. S., & Pianta, R. C. (1996). Mothers' reactions to their child's diagnosis: relations with security of attachment. *Journal of Clinical Child Psychology*, 25(4), 436–445.
https://doi.org/10.1207/s15374424jccp2504_8
- Meeus, W. (2019). *Vallen en opstaan in de adolescentie : een overzicht van de ontwikkeling van 12 tot 25 jaar*. Bohn Stafleu en van Loghum.
- Miller, D. T., & Turnbull, W. (1986). Expectancies and interpersonal processes. *Annual Review of Psychology*, 37(1), 233–256.
<https://doi.org/10.1146/annurev.ps.37.020186.001313>

- Moon, M., & Hoffman, C. D. (2008). Mothers' and fathers' differential expectancies and behaviors: parent x child gender effects. *The Journal of Genetic Psychology, 169*(3), 261–79. <https://doi.org/10.3200/GNTP.169.3.261-280>
- Nederlandse WHO Collaborating Centre for the Family of International Classifications. (2002). *ICF: Nederlandse vertaling van de 'International Classification of Functioning, Disability and Health'*. Bohn Stafleu Van Loghum.
- Oishi, S., & Sullivan, H. W. (2005). The mediating role of parental expectations in culture and well-being. *Journal of Personality, 73*(5), 1267–94.
- Pavot, W., & Diener, E. (2009). Review of the satisfaction with life scale. *Psychological Assessment, 5*(2), 164-172. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.5.2.164>
- Philipsen, H., & Vernooy-Dassen, M. (2004). Kwalitatief onderzoek: nuttig, onmisbaar en uitdagend. *Huisarts En Wetenschap, 47*(10), 288–292.
- Pinquart, M., & Pfeiffer, J. P. (2014). Worry in adolescents with visual impairment. *British Journal of Visual Impairment, 32*(2), 94–107. <https://doi.org/10.1177/0264619613511617>
- Postma, H. (2007). *Hoe is het in het gezin en wat vinden de brusjes van jonge personen met een visuele beperking?* Master scriptie Pedagogiek, Vrije Universiteit.
- Rainey, L., Elsman, E. B. M., van Nispen, R. M. A., van Leeuwen, L. M., & van Rens, G. H. M. B. (2016). Comprehending the impact of low vision on the lives of children and adolescents: a qualitative approach. *Quality of Life Research, 25*(10), 2633–2643.
- Rispens, J., Hermans, J. M. A., & Meeus, W. H. J. (1996). *Opvoeden in Nederland*. Van Gorcum.
- Roe, J. (2019). Social-emotional aspects of visual impairment. A practitioner's perspective. In Ravenscroft J. (ed.) *The routledge handbook of visual impairment* (pp. 291-306). Routledge Taylor & Fancis group.
- Rosenthal, R., & Jacobson, L. F. (1968). Teacher expectations for the disadvantaged. *Scientific American, 218*(4), 19–23.
- Russell, F. (2003). The expectations of parents of disabled children. *British Journal of*

Special Education, 30, 144–149. <https://doi.org/10.1111/1467-8527.00300>

- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *The American Psychologist*, 55(1), 68–78.
- Sánchez-Sandoval Y., Verdugo, L., & del Río, F. J. (2019). Adolescent future expectations scale for parents (afes-p): development and validation. *Journal of Child and Family Studies*, 28(6), 1481–1489. <https://doi.org/10.1007/s10826-019-01375-y>
- Savage, M., Bagnall, G. & Longhurst, B.J. (2005). *Globalization and belonging*. Sage.
- Schilling, O. K., Wahl, H.-W., Boerner, K., Horowitz, A., Reinhardt, J. P., Cimarolli, V. R., ... Heckhausen, J. (2016). Developmental regulation with progressive vision loss: use of control strategies and affective well-being. *Developmental Psychology*, 52(4), 679–694. <https://doi.org/10.1037/dev0000099>
- Smedema, S. M., Catalano, D., & Ebener, D. J. (2010). The relationship of coping, self-worth, and subjective well-being: a structural equation model. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 53(3), 131–142.
- Stephoe, A., Deaton, A., & Stone, A. A. (2015). Subjective wellbeing, health, and ageing. *The Lancet*, 385(9968), 640–648. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(13\)61489-0](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(13)61489-0)
- Tadić V, Hundt, G. L., Keeley, S. & Rahi, J. S. (2015). Seeing it my way: living with childhood onset visual disability. *Child: Care, Health and Development*, 41(2), 239–48. <https://doi.org/10.1111/cch.12158>
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. *The social psychology of intergroup relations*, 33-48.
- Van Damme, S., Crombez, G., van Houdenhove, B., Mariman, A., & Michielsens, W. (2006). Well-being in patients with chronic fatigue syndrome: the role of acceptance. *Journal of Psychosomatic Research*, 61(5), 595–599. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2006.04.015>
- Van den Broek, E. G. C., van Eijden, A. J. P. M., Overbeek, M. M., Kef, S., Sterkenburg, P.

- S., & Schuengel, C. (2017). A systematic review of the literature on parenting of young children with visual impairments and the adaptations for video-feedback intervention to promote positive parenting (VIPP). *Journal of Developmental and Physical Disabilities, 29*(3), 503–545. <https://doi.org/10.1007/s10882-016-9529-6>
- Vansteenkiste, M., & Ryan, R. M. (2013). On psychological growth and vulnerability: basic psychological need satisfaction and need frustration as a unifying principle. *Journal of Psychotherapy Integration, 23*(3), 263–280. <https://doi.org/10.1037/a0032359>
- Veerman, L., Heppe, E., Gold, D., & Kef, S. (2019). Intra- and Interpersonal Factors in Adolescence Predicting Loneliness among Young Adults with Visual Impairments. *Journal of Visual Impairment and Blindness, 113*(1), 7-18.
<https://doi.org/10.1177/0145482X18818615>
- Veldhorst, C. (2019). *Research Proposal Prospective Longitudinal Cohort Study Children with Vision Impairments (PLcCC-VI)*. Behavioural Science Institute.
- Wehmeyer, M. L., & Powers., L. E. (2007). Self-determination. *Exceptionality, 15*, 1–2.
<https://doi.org/10.1080/09362830709336921>